

Затверджено
Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»
18 квітня 2019 року № 88-Н
Форма № П - 4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**
Навчально-науковий інститут бізнесу та сучасних технологій
Форма навчання денна
Кафедра фінансів та банківської справи

Допускається до захисту
Завідувач кафедри _____ О. В. Яріш
«___» _____ 2020р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
на тему:
**ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ВІТЧИЗНЯНИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ
В УКРАЇНІ**

зі спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування
освітня програма «Фінанси і кредит»
освітнього ступеня магістра

Виконавець роботи Панченко Костянтин Васильович

(підпис, дата)

Науковий керівник д. е. н., доцент Гудзь Тетяна Павлівна

(підпис, дата)

Рецензент Пантелеймоненко Андрій Олексійович

Полтава 2020

ЗМІСТ

	С.
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ.....	6
1.1 Сутність, особливості та функції фінансової безпеки домогосподарств	6
1.2 Класифікація чинників впливу та загроз фінансовій безпеці домогосподарств	13
1.3 Механізм забезпечення фінансової безпеки домогосподарств.....	20
Висновки за розділом 1.....	28
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ.....	30
2.1 Аналіз фінансової безпеки домогосподарств в контексті формування їх доходів і розподілу витрат	30
2.2 Оцінка фінансової безпеки домогосподарств на ринку фінансових послуг України	44
2.3 Аналіз стійкості фінансів вітчизняних домогосподарств.....	54
Висновки за розділом 2.....	68
РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ВІТЧИЗНЯНИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ ...	70
3.1 Економетричне дослідження впливу фінансової безпеки на добробут вітчизняних домогосподарств	70
3.2 Напрями підвищення фінансової безпеки домогосподарств	80
Висновки за розділом 3.....	92
ВИСНОВКИ.....	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	99
ДОДАТКИ.....	112

ВСТУП

Сучасний стан розвитку економіки України характеризується підвищеним рівнем ризиків, що зумовлений нестабільністю фінансової системи, недосконалістю чинного законодавства, залежністю вітчизняної економіки від світових фінансових ринків. Найбільш схильними до таких ризиків є домогосподарства, оскільки вони беруть участь у таких економічних процесах, як виробництво товарів, споживання вироблених благ, перерозподіл ресурсів. Тому захист фінансових інтересів домогосподарств є основою сталого розвитку та процвітання держави в ринкових умовах господарювання. Це вимагає створення дієвого та ефективного механізму забезпечення їх фінансової безпеки, спрямованого на своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам, забезпечення захисту фінансових інтересів та зростання добробуту домогосподарств.

Соціально-економічна ситуація, що склалася в Україні, ускладнюється низкою проблем, серед яких слід виділити: низький рівень доходів домогосподарств, високий рівень безробіття та бідності, тінізація економіки, високий рівень інфляції, скорочення обсягів виробництва, що веде за собою падіння заробітної плати та вартості робочої сили. А економічна та політична нестабільність у державі зумовлюють появу нових викликів та загроз фінансовій безпеці домогосподарств. У зв'язку з цим забезпечення фінансової безпеки домогосподарств набуває особливого значення, адже від цього залежить правильність управління особистими фінансами домашніх господарств.

Дослідженням проблем фінансової безпеки домогосподарств займалися такі зарубіжні вчені, як К. Дайнен, Р. Керр, Н. Кіплангер, К. Уеллер, Д. Майкл Колінс, М. Хілгерт, М. Шераден.

Значний внесок у дослідження проблеми визначення фінансової безпеки та її забезпечення зроблено такими вітчизняним науковцями, як Г. М. Азаренкова, О. В. Ареф'єва, О. І. Барановський, І. О. Бланк, Т. Г. Васильців, М. Ю. Воробйов, В. В. Ворошило, М. М. Єрмошенко, Я. А. Жаліло, В. Корнівська, Б. І. Пшик, Р. Г. Сніщенко, О. М. Підхормний, С. І. Юрій, Н. А. Ясинська та інші. Водночас слід зауважити, що, не зважаючи на глибоко досліджену тему фінансової безпеки, здебільшого акцент спрямовано на формування стратегії управління фінансовою безпекою держави або підприємства, але значно менше уваги приділяється механізму забезпечення фінансової безпеки домашніх господарств.

Метою дослідження дипломної роботи є оцінка сучасного стану фінансової безпеки вітчизняних домогосподарств та удосконалення механізму її забезпечення в Україні.

Досягнення, поставленої в дипломній роботі мети, передбачається шляхом послідовного вирішення завдань дослідження:

- дослідити теоретичні підходи до визначення сутності фінансової безпеки домогосподарств;
- класифікувати чинники впливу та загрози фінансовій безпеці домогосподарств;
- дослідити механізм забезпечення фінансової безпеки домогосподарств;
- провести аналіз фінансової безпеки домогосподарств в контексті формування їх доходів і розподілу витрат;
- провести оцінку фінансової безпеки домогосподарств на ринку фінансових послуг України;
- здійснити аналіз стану фінансів вітчизняних домогосподарств;
- провести економетричне дослідження впливу фінансової безпеки домогосподарств на добробут населення;
- обґрунтувати напрями та практичні рекомендації, які сприятимуть підвищенню фінансової безпеки домогосподарств.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення фінансової безпеки домогосподарств.

Предметом дослідження є теоретичні засади, методичні підходи та прикладні аспекти фінансової безпеки домогосподарств в Україні, а також удосконалення системи забезпечення фінансової безпеки домогосподарств в сучасних економічних умовах.

Розв'язання завдань дослідження стало можливим в ході використання низки методів: теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу, індукції та дедукції – при визначенні сутності фінансової безпеки домогосподарств, чинників впливу на неї та загроз; економіко-статистичні, групувань, методи експертних оцінок – для оцінки стану забезпечення фінансової безпеки домогосподарств в Україні, аналізу підходів до визначення її рівня; діалектичний підхід – для комплексного науково-практичного дослідження сучасних проблем забезпечення фінансової безпеки домогосподарств України; аналізу коефіцієнтів – при оцінці рівня добробуту та рівня бідності вітчизняних домогосподарств; кореляційно-регресійного аналізу – для оцінки залежності фінансової безпеки домогосподарств від впливу факторів; графічного та табличного методів – для наочного зображення аналітичного матеріалу дослідження.

Інформаційну базу дослідження складають наукові роботи вітчизняних і зарубіжних учених, нормативно-правові акти України, офіційні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, звіти Національного банку України, звіти Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринку фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, власні аналітичні розрахунки, ресурси Інтернету.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

1.1 Сутність, особливості та функції фінансової безпеки домогосподарств

У сучасному вимірі все більшої популярності набуває людиноцентрична парадигма глобалізаційних процесів, яка представляє модель розвитку, що орієнтована на максимальне розкриття потенціалу кожної людини і соціуму в цілому, створення гідних умов для реалізації всіх інтелектуальних, культурних, творчих можливостей людини. Як зазначає Ю. К. Зайцев, «саме за цих умов людина, насамперед людина найманої праці, перестає бути тільки економічною людиною, отримує можливість будувати відносини з іншими суб'єктами економічного життя на якісно нових засадах» [28]. Згідно зі статтею 3 Конституції України, людина, її життя, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Власне поняття «безпека», окрім соціальної, включає і захист фінансових ресурсів від несприятливих зовнішніх і внутрішніх факторів, що унеможливають або погіршують умови життя і розвиток людини [44].

У визначенні сутності поняття «фінансова безпека» в економічній літературі спостерігається застосування двох різноспрямованих підходів. Умовно їх можна визначити як вітчизняний та закордонний. Їх сутність досить вдало охарактеризували науковці В. Дмитрієв [20] та З. Гук [22]. Мета вітчизняного підходу полягає в тому, що фінансова безпека розглядається як безпека держави та промислових підприємств (реального сектору), яка вже потім визначає фінансову безпеку домогосподарств та окремих громадян. Сутність закордонного підходу, навпаки, полягає в розгляді фінансової безпеки домогосподарств як первісної основи, що дає змогу через

задоволення власних потреб громадян забезпечити безпеку функціонування всієї фінансової системи країни.

Така різниця в підходах до визначення фінансової безпеки свідчить про різницю в національному менталітеті. Ментальність громадян пострадянських країн навіть після переходу на ринкову модель фінансової системи все ще змушує вважати, що їх фінансовою безпекою має опікуватися держава. У США та деяких країнах Західної Європи, навпаки, завжди культивувався принцип самозабезпеченості для фізичних осіб і самофінансування для юридичних осіб. Таким чином, фінансова безпека цих держав завжди була інтегрованим показником фінансової безпеки окремих домогосподарств та підприємців. Наразі слід зазначити, що в Україні такий підхід набуває розповсюдження. Зважаючи на періодичні економічні й фінансові кризи, високий рівень корумпованості під час розподілу державних ресурсів, правовий нігілізм державних чиновників, домогосподарства все частіше перестають сподіватися на допомогу держави і беруть відповідальність за власну фінансову безпеку на себе.

Існують різні підходи до визначення сутності фінансової безпеки домогосподарств, зокрема, як:

- певний стан фінансів домогосподарств;
- ієрархічну систему, що складається з сукупності взаємопов'язаних елементів;
- рівень захищеності фінансових інтересів домогосподарств;
- результат реалізації фінансових (або суспільно-економічних) відносин у суспільстві, якщо вони ефективно функціонують;
- складник підсистеми фінансової безпеки держави.

Звертаючись до першоджерел, тлумачний словник української мови подає наступне визначення терміну «безпека»: стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [78]. На думку Л. П. Коваль, «у найбільш загальному розумінні фінансова безпека – це відсутність загроз процесам розподілу та

перерозподілу ВВП. Таке визначення фінансової безпеки охоплює всіх суб'єктів та об'єктів фінансової безпеки» [42, с. 99].

Найбільш ґрунтовного, на нашу думку, визначення фінансової безпеки домогосподарств надав відомий учений Ю. Воробйов: «Фінансова безпека домашніх господарств як економічне поняття – це сукупність соціально-економічних і правових відносин, що забезпечують такий стан фінансів домашніх господарств, при якому вони стійкі до зовнішніх загроз та ризиків, незалежні в ефективному формуванні та в раціональному використанні фінансових ресурсів для реалізації своїх функцій» [12, с. 45].

Згідно з твердженням С. І. Юрія та В. М. Федосова, «фінансова безпека людини – такий стан життєдіяльності громадянина, при якому забезпечується правовий та економічний захист його життєвих інтересів, дотримуються конституційні права, забезпечується гідний і якісний рівень життя незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз» [89, с. 425]. Причому автори наголошують, що політика держави є визначальним фактором у даному процесі і забезпечення певних соціальних стандартів і гарантій є функцією держави.

Домогосподарства є активними учасниками фінансових відносин, тому відбувається перманентна взаємодія всіх рівнів фінансової системи. Ієрархію рівнів фінансової безпеки, що дозволяє прослідкувати джерело походження безпеки, продемонстровано на рис. 1.1.

Першим рівнем виступає нанофінансова безпека, що розглядає діяльність і розвиток окремого домогосподарства. Мікрорівень, де фінансова безпека охоплює не тільки домашні господарства, але й пов'язані з ними фінансовими відносинами різні господарюючі суб'єкти.

Мезорівень – безпека функціонування і розвитку місцевого або регіонального господарства. Макрорівень – фінансова безпека всієї країни. Мегарівень – фінансова безпека на міжнародному рівні.

Таким чином, фінансову безпеку домогосподарств можна розглядати як ієрархічну систему, що складається із сукупності

елементів, зв'язаних між собою і розташованих у порядку від нижчого до вищого.

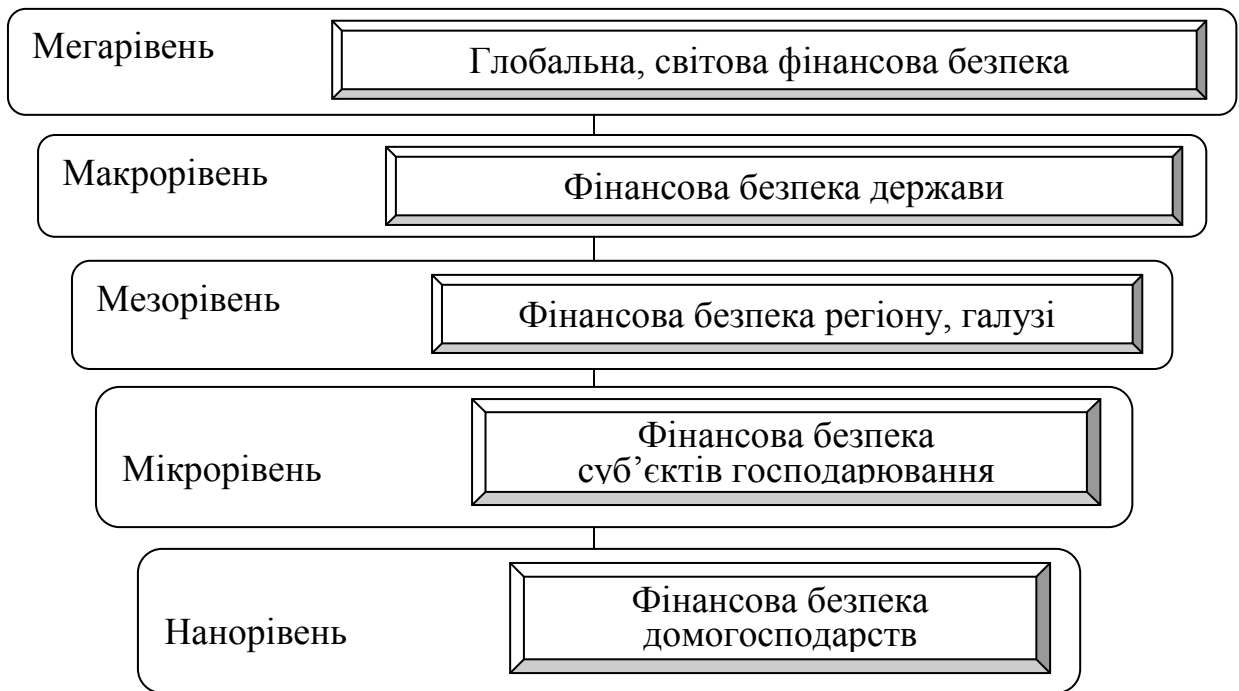

Рисунок 1.1 – Рівні фінансової безпеки [12]

Об'єктом фінансової безпеки домогосподарств виступають фінансові ресурси та активи домогосподарства в грошовій та майновій формах, безпеку яких необхідно забезпечити.

Суб'єктом забезпечення фінансової безпеки на кожному з рівнів є: 1) на мегарівні – міжнародні фінансові інститути та організації; 2) на макрорівні – законодавчі, виконавчі та судові органи, а також установи фінансово-кредитної сфери, зокрема НБУ, комерційні банки, страхові компанії, фондові біржі, кредитні спілки, інвестиційні фонди та компанії, довірчі товариства та ін.; 3) на мезорівні – регіональні фонди, асоціації, консорціуми тощо; 4) на мікрорівні – фірми, підприємства, інші суб'єкти господарювання; 5) на нанорівні – домогосподарство (якщо в одній особі) або члени домогосподарства [68].

Схему фінансових відносин домогосподарств з іншими економічними агентами зображено на рис. 1.2. Кожен з поданих суб'єктів прямо чи опосередковано впливає на стан фінансової безпеки

домогосподарств через фінансово-економічні відносини, що виникають між ними в процесі життєдіяльності.

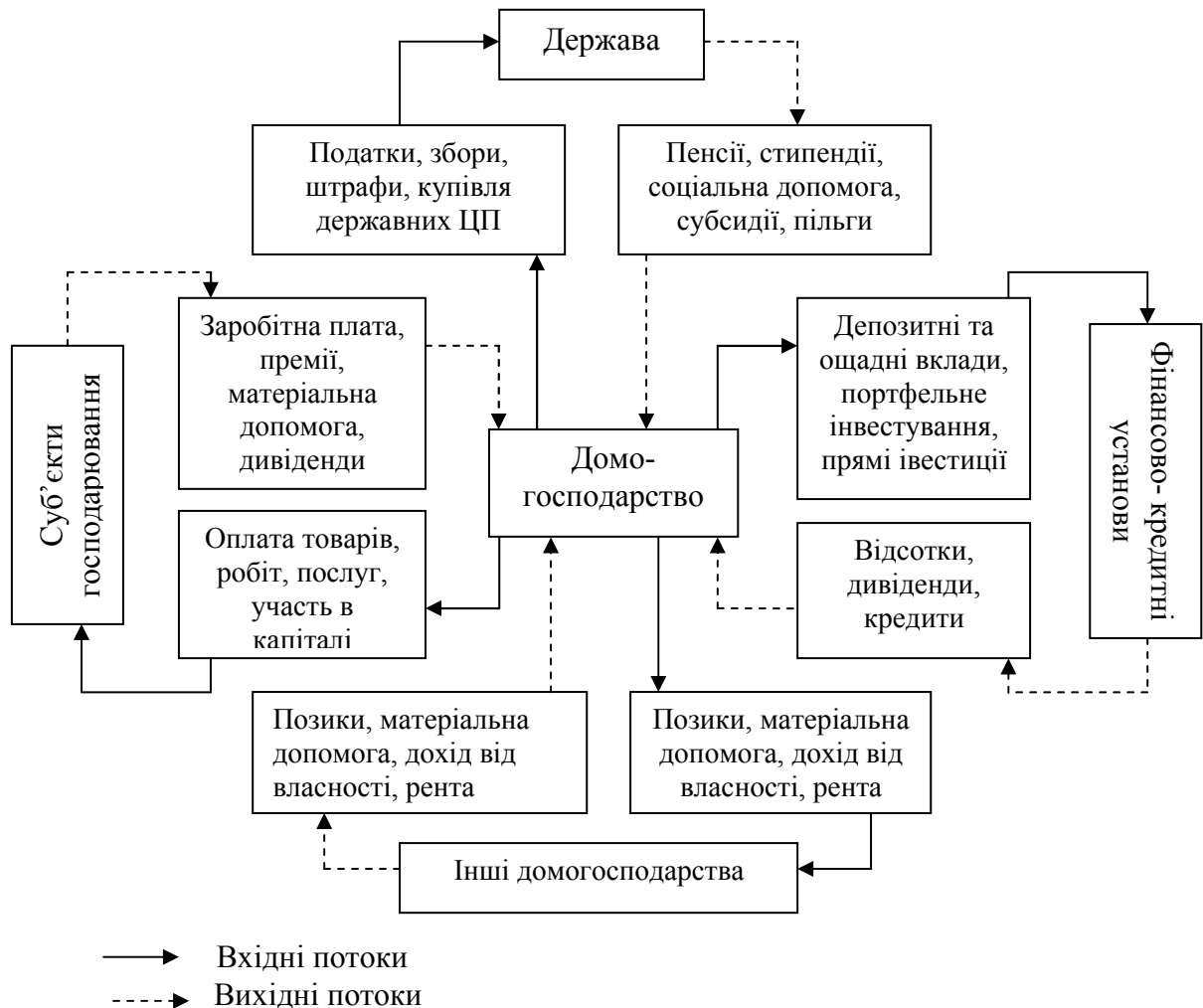

Рисунок 1.2 – Схема фінансових відносин домогосподарства з іншими економічними агентами [31]

На основі аналізу підходів вітчизняних та зарубіжних вчених до сутності поняття «фінансова безпека домогосподарств» виділимо основні його особливості:

1) фінансова безпека домогосподарств трактується як фінансовий стан домогосподарств, для якого характерна стійкість до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, здатність реалізовувати фінансові інтереси всіх членів домогосподарства та забезпечувати їм гідний рівень життя;

2) основною функцією фінансової безпеки домогосподарств є здійснення комплексу заходів, спрямованих на попередження та нейтралізацію загроз фінансовому стану домогосподарства;

3) фінанси домогосподарств безперервно взаємодіють зі всіма ланками фінансової системи, відповідно їх фінансова безпека напряду залежить від діяльності інших учасників фінансових відносин, перш за все держави;

4) забезпечення недостатнього рівня фінансової безпеки найчастіше зумовлене низьким рівнем доходів домогосподарств та високим рівнем витрат, що спричиняє вразливість їхнього фінансового стану.

На думку вчених, фінансова безпека домогосподарств, на відміну від фінансової безпеки інших учасників фінансового ринку, має свої специфічні особливості з огляду на те, що:

1. Фінанси домогосподарств найменше регулюються державою. Водночас вони взаємозв'язані з іншими сферами фінансової системи;

2. Домогосподарства мають характерні особливості і методи формування та використання фінансових ресурсів, до яких необхідно віднести підтримку життєдіяльності, розвиток людського потенціалу тощо;

3. Зміна доходу домогосподарства залежить як від економічних, так і від неекономічних чинників. При зменшенні доходів домогосподарств окремі статті їх витрат зростають. Домогосподарства не можуть зменшити свої витрати нижче рівня споживання товарів повсякденного вжитку;

4. Ризик домогосподарств зумовлений ризиком інших учасників фінансового ринку та має макроекономічне походження [81, с.157];

5. Існування у ринковій економіці різних форм власності, змога самостійно приймати рішення щодо свого функціонування та наявність у володінні домогосподарства різних факторів виробництва виступають своєрідними передумовами для можливості здійснення домогосподарством самостійної підприємницької діяльності. Відтак, змінюється статус – з найманого працівника індивід перетворюється на самозайнятого [87].

Основними функціями системи забезпечення фінансової безпеки домогосподарства є:

– попереджувальна: здійснення комплексу тактичних та стратегічних заходів, спрямованих на попередження загроз та їх нейтралізацію;

– прогностична: прогнозування й ідентифікація внутрішніх і зовнішніх загроз інтересам суб'єкта фінансової безпеки;

– управлінська: створення умов та можливостей для оперативного раціонального управління фінансовими ресурсами як у повсякденних умовах, так і за надзвичайних ситуацій.

Фінансова безпека домогосподарства багато в чому залежить від загального стану економіки та фінансової політики, що проводиться в державі. При цьому функцією держави є забезпечення певних соціальних стандартів і соціальних гарантій, зокрема, мінімального розміру заробітної плати і пенсій на такому рівні, щоб працездатній людині достатньо було цих коштів на створення і утримання сім'ї, а пенсіонеру – на гідну старість.

Отже, фінансова безпека домашніх господарств як економічне поняття це сукупність соціально-економічних і правових відносин, що забезпечують такий стан фінансів домашніх господарств, при якому вони стійкі до зовнішніх загроз та ризиків, незалежні в ефективному формуванні і в раціональному використанні фінансових ресурсів для реалізації своїх функцій.

1.2 Класифікація чинників впливу та загроз фінансовій безпеці домогосподарств

Серед різноманітності трактувань фінансової безпеки домогосподарства найпоширенішим є визначення фінансової безпеки як захищеності домогосподарства від деструктивного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз, підтримка стабільного розвитку та достойного життя всіх членів домогосподарства, ефективне використання доходів та формування заощаджень.

Необхідними діями для забезпечення фінансової безпеки є:

- обґрунтування, пошук, раціональне використання фінансових ресурсів;
- прогнозування та планування витрат;
- ефективне управління домашнім бюджетом;
- прийняття оптимальних та раціональних рішень у фінансових питаннях;
- оцінювання ефективності здійснюваних витрат.

Для цього необхідно здійснити аналіз середовища, в якому функціонують домогосподарства з метою виявлення потенційних загроз їх фінансовій безпеці ззовні, які можуть нести різні економічні агенти (рис. 1.3).

Держава визначає правове поле, в межах якого існує домогосподарство, задає орієнтири його життєдіяльності. Крім цього, держава вступає з домогосподарствами у відносини з приводу перерозподілу доходів (стягуючи податки з громадян і виплачуючи їм трансферти, наприклад, субсидії). До того ж вона реалізує суспільні блага підприємствам і населенню безоплатно або за зниженими цінами [38, с. 57]. Перманентна зміна у складі більшості домогосподарств, а саме відокремлення молодих сімей, розлучення впливають на їх фінансовий стан, а, відповідно, й на фінансову безпеку.

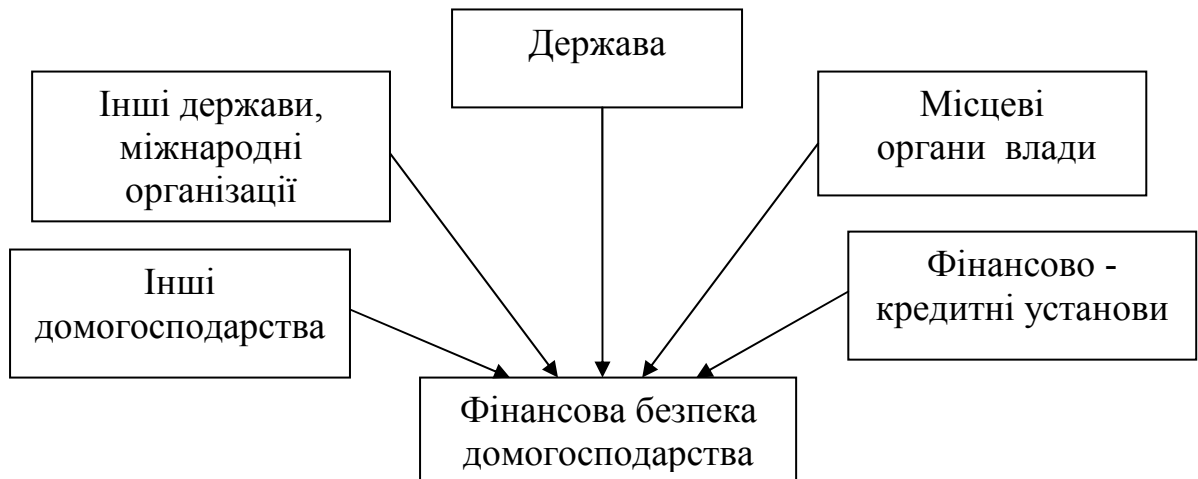

Рисунок 1.3 – Суб'єкти впливу на фінансову безпеку домогосподарства
Примітка: дорацьовано автором [32]

Домогосподарство є окремим суб'єктом господарювання, в якому рівень життя його членів повністю залежить від доходу, що під впливом певних факторів, одним з яких є роботодавець та його політика оплати праці, може збільшуватись або зменшуватись [32, с. 30]. Слід зазначити, що в сучасних умовах складно знайти домогосподарства, які не користуються послугами сектору фінансових корпорацій, а отже, обсяг і якість наданих послуг та придбаних фінансових продуктів впливає на фінансову безпеку громадян та може призвести до виникнення загроз. Вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток домогосподарств продовжує зростати. Поряд із цим достатньо динамічно розвиваються фінансові відносини з міжнародними організаціями за активної участі трудових мігрантів, що також впливає на фінансову безпеку домогосподарств.

Джерелом загроз є певні негативні чинники й умови існування домогосподарства: це може бути один чинник (умова) або їхня сукупність. Однак джерелом загрози є не негативний чинник, а його деструктивна дія на можливості реалізації конкретних фінансових інтересів членів домогосподарства і забезпечення їхньої фінансової безпеки. Така негативна дія чинника має ймовірнісний характер, це обов'язковий атрибут

будь-якої загрози фінансовій безпеці [32, с. 33]. Чинники, що формують певний рівень фінансової безпеки домашнього господарства, різноманітні і не можуть бути універсальними для кожного домогосподарства. Однак є загальні, типові чинники, що впливають на рівень фінансової безпеки домогосподарства не залежно від його складу чи фінансового стану. Як зазначає О. І. Барановський, «сприйняття безпеки – категорія мінлива, на яку впливають такі чинники, як-от економічна нестабільність, висока злочинність, еволюція психології громадян» [3, с. 336].

Г. Сніщенко пропонує згрупувати чинники впливу на фінанси домашніх господарств у чотири групи: політичні, економічні, соціальні, демографічні. Політичні чинники впливу: зумовлюють потребу в передбачуваності соціально-економічної політики і базових макроекономічних параметрів, формують довіру до державних фінансових інститутів. Економічні чинники впливу: цінова і товарна політика держави зумовлюють потребу в наявності зручних інструментів інвестування. Домашні господарства мають певні особливості формування і використання фінансових ресурсів. Соціальні чинники впливу: освітня політика повинна відповідати потребам росту економічного і промислового потенціалу держави. Попри доволі високий освітній рівень громадян України, рівень повної загальної середньої та професійно-технічної освіти не перевищує 40%. Зовсім не мають освіти понад два мільйони українців. З проблемами освітньої політики держави як чинника соціального впливу на фінансову безпеку домогосподарств тісно пов'язана політика у сфері зайнятості. Аналіз сучасної демографічної ситуації, а також її динаміки протягом останніх років свідчить про наявність в Україні, поряд із соціально-економічними проблемами, глибокої демографічної кризи. Демографічні чинники на сьогодні мають усе більший вплив на фінансову безпеку домогосподарств і вони напряму пов'язані з освітньою політикою та рівнем безробіття [81, с. 151].

М. Зварич пропонує доповнити зазначений перелік чинниками, що зумовлені технологічними інноваціями та комп'ютеризацією довкілля. До них слід віднести: масове поширення мережі інтернет та збільшення швидкості передачі даних, застосування фінансових технологій у банківській сфері та небанківських фінансових установах; зростання популярності криптовалют та майнінгу [32].

За результатами досліджень складемо таблицю, де згруповано чинники впливу на фінансову безпеку домашнього господарства за класифікаційними ознаками (табл.1.1).

Така класифікація є важливим елементом аналізу фінансової безпеки домогосподарств, сприяє виявленню загальних закономірностей і особливостей формування, розвитку і функціонування домогосподарств і може бути використана для визначення напрямів побудови механізму забезпечення їх фінансової безпеки.

Таблиця 1.1 – Чинники впливу на фінансову безпеку домогосподарств [13; 80]

Критерії групування чинників	Чинники	Зміст чинників
1	2	3
1. За характером виникнення	суб'єктивні	а) фінансова самостійність; б) психологічні особливості осіб, що входять в домогосподарство; в) спосіб життя, яке веде домогосподарство; г) мотивація і передбачення дій; д) рівень фінансової активності членів домогосподарства; е) рівень фінансової грамотності
	об'єктивні	а) зміна умов реалізації трудового потенціалу; б) соціальне середовище, в якому функціонує домогосподарство
2. За сферою виникнення	зовнішні	а) економічна ситуація в країні; б) рівень розвитку фінансових інститутів; в) система соціального страхування; г) система пенсійного забезпечення; д) рівень стабільності законодавчої бази
	внутрішні	а) фінансовий потенціал домогосподарства; б) фінансові відносини між членами домогосподарства; в) фінансові цілі і поведінка членів домогосподарства; г) результати фінансової діяльності домогосподарства
3. За можливістю передбачення	прогнозовані	а) рівень економічного розвитку домогосподарства; б) диференціація доходів і зміна життєвого рівня; в) рівень доступності соціальних послуг
	непрогнозовані	а) правдивість інформаційного потоку; б) індивідуальна реакція на нововведення; в) невизначеність середовища; г) випадкові чинники

Продовження таблиці 1.1

4. За природою походження	організаційні	а) кооперація праці; б) раціональний розподіл обов'язків серед членів домогосподарства
	інституційні	а) правила сумісного господарювання; б) сумісне вирішення фінансових питань; в) дотримання традицій
5. За рівнем виникнення	мікрорівень	а) фінансово-господарська діяльність окремого домогосподарства; б) фінансово-господарська діяльність суб'єкта господарювання, власником якого є домогосподарство, або де працюють члени домогосподарства
	мезорівень	а) фінансово-економічний стан регіону, галузі
	макрорівень	а) соціально-економічний розвиток країни
	мегарівень	а) співпраця держави з іншими країнами і міжнародними фінансовими інститутами
6. За видами	політичні	а) рівень довіри до влади
	економічні	а) цінова політика держави; б) товарна політика держави; в) податково-бюджетна політика держави; г) політика оплати праці
	соціальні	а) соціальна політика держави; б) освітня політика; в) рівень охорони здоров'я; г) система соціального забезпечення; д) розвиненість соціальної структури; е) рівень безробіття д) частка працездатного населення
	демографічні	а) рівень народжуваності; б) рівень смертності
	технологічні	а) інтернет; б) фінансові технології

У сьогоdnішніх невизначених умовах фінансова небезпека, загрози фінансовому стану створюють умови нестабільності та перешкоджають задоволенню основних фінансових інтересів домогосподарств. Ідентифікація загроз дозволить домогосподарству спланувати заздалегідь свою фінансову діяльність і попередити негативні наслідки.

Загроза – наявне і потенційно можливе явище і чинник, що створює суттєву небезпеку фінансовим інтересам домашнього господарства. Найсуттєвішими загрозами фінансовій безпеці громадян і держави в цілому є порушення прав споживача, невивплата пенсій і заробітної плати, безробіття, знецінення заощаджень, падіння реальних доходів населення і зубожіння, посилення диференціації доходів та майнового розшарування суспільства тощо.

М. Єрмошенко вважає, що загроза – це конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність негативних чинників та умов [27, с. 36]. Детальніше описує загрозу М. Зубок, стверджуючи, що під загрозою

діяльності суб'єкта можна розуміти потенційні чи реальні дії певних осіб (юридичних чи фізичних), здатні нанести конкретному суб'єктові матеріальної або моральної шкоди [33, с. 18]. О. Ареф'єва і Т. Кузьменко переконують, що загроза – це сукупність умов, процесів, факторів, які перешкоджають реалізації національних інтересів або створюють небезпеку для них та суб'єктів господарської діяльності [2, с. 51].

Майже всі вчені сходяться на думці, що загрози – це:

- події, зміни або дії, тобто загрозам притаманна динаміка;
- вони спричиняють шкоду або порушення нормального функціонування підприємства і є причиною збитків та втрат;
- загрози виникають під дією певних чинників (зовнішніх і внутрішніх), тому потребують комплексу заходів з боку підприємства для їх нейтралізації та усунення [73, с. 190].

Поділ загроз за сферою виникнення на зовнішні і внутрішні є найбільш поширеним, його підтверджують і розглядають усі науковці. Згідно з цією класифікацією вся численність можливих загроз поділяється на внутрішні і зовнішні (рис. 1.4).

Рисунок 1.4 – Класифікація загроз фінансовій безпеці домогосподарства [32].

Зовнішні загрози виникають за межами домогосподарства, в основному пов'язані з умовами середовища, в якому воно функціонує. До внутрішніх загроз відносять навмисні або випадкові дії учасників домашнього господарства, що призводять до незадовільного фінансового стану. На деякі з них члени домогосподарства не в змозі впливати, однак можуть їх спрогнозувати і полегшити процес адаптації.

На думку Н. А. Цікановської, загрози фінансовій безпеці можна розподілити на чотири групи: політичні, економічні, правові та демографічні загрози. Політичні загрози виникають при загостренні внутрішньополітичної ситуації у країні внаслідок зміни політичного курсу, який проводиться державою, у результаті чого можуть спалахнути локальні конфлікти, революції, перевороти влади [91, с. 111]. Несприятливі зміни в економічній ситуації негативно відображаються на темпах економічного зростання, платоспроможності суб'єктів господарювання, рівнях інфляції, безробіття, доходах населення, курсі національної валюти тощо. Вплив правових загроз може бути пов'язаний з недосконалістю правової системи, зокрема недостатньою урегульованістю правових питань, наявністю протиріч у законодавстві, його частою зміною, некоректним застосуванням окремих законодавчих норм. Демографічні загрози характеризуються такими несприятливими змінами демографічної ситуації, як скорочення загальної чисельності населення, зниження народжуваності, високий рівень передчасної смертності, унаслідок чого не забезпечується просте відтворення населення [91, с. 113].

Фінансова безпека громадянина функціонує в системі фінансової безпеки держави. Відповідно, загрозовими для вітчизняних домогосподарств можуть бути наведені О. І. Барановським внутрішні чинники фінансово-кредитної сфери України [88, с. 335]:

– відсутність досконалих інституційних механізмів і функціональних структур;

- набуття фінансовою кризою зтяжного характеру, виникнення незворотних або важкооборотних наслідків для соціально-економічного розвитку країни;

- неефективність податкової політики;

- відсутність стимулів та можливостей для довгострокових капіталовкладень, чіткого порядку розроблення інвестиційних програм; низьку інвестиційну активність;

- криміналізацію фінансових відносин, зростання організованої злочинності у фінансово-кредитній сфері;

- нерозвиненість системи захисту прав вкладників і кредиторів тощо.

Однією з найважливіших умов досягнення належного рівня добробуту та достойного існування домогосподарства є забезпечення його фінансової безпеки.

Аналіз чинників впливу дозволить забезпечити більш ефективне управління фінансовими ресурсами домашнього господарства зсередини та вдосконалити систему захисту фінансової безпеки домогосподарства на загальнодержавному рівні. Таким чином, з метою ліквідації загроз або принаймні зменшення негативного впливу зовнішніх і внутрішніх чинників виникає необхідність створення механізму забезпечення фінансової безпеки, що дозволить спланувати і передбачити дії домогосподарства для формування необхідного рівня фінансової безпеки.

1.3 Механізм забезпечення фінансової безпеки домогосподарств

«Ефективне функціонування фінансової безпеки здійснюється через механізм забезпечення фінансової безпеки, – вважає Ревак І.О. і додає, – механізм забезпечення фінансової безпеки – це сукупність або система чітко сформульованих дій суб'єктів забезпечення за

допомогою фінансових методів і фінансових важелів, направлених на виявлення, попередження і ліквідацію реальних і потенційних погроз [67, с. 5]».

Виходячи з теоретичного дослідження Кравчук Н. Я. механізм забезпечення є «системою організаційних і інституційно-правових способів впливу, направлених на своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію і ліквідацію загроз фінансової безпеки держави» [47, с. 101].

Основна мета фінансової безпеки домогосподарства полягає у безперервному й сталому підтриманні такого фінансового стану домогосподарства, який характеризується стійкістю до впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю домогосподарства реалізовувати фінансові інтереси, а також забезпечувати гідний і якісний рівень життя.

Виходячи із сформульованої мети фінансової безпеки домашнього господарства, визначимо основні її завдання:

1. Виявити чинники, ризики і загрози фінансовій безпеці.
2. Визначити індикатори фінансової безпеки і порівняти з граничною межею для домогосподарств.
3. Розробити систему моніторингу.
4. Розробити заходи, направлені на забезпечення фінансової безпеки домогосподарств [12 с. 55].

Механізм забезпечення фінансової безпеки включає ряд елементів. Згідно з поглядами Кравчук Н. Я. такими елементами є: «об'єктивний і всебічний моніторинг економіки і фінансової сфери з метою виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз інтересам об'єктів фінансової безпеки; розрахунок порогових, значень фінансових і соціально-економічних показників, перевищення яких може провокувати фінансову нестабільність і фінансову кризу; діяльність держави відносно виявлення і попередження внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовій безпеці» [47, с. 181].

Елементи механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств	
	Мета фінансової безпеки
	Завдання фінансової безпеки
	Суб'єкти
	Інші держави, міжнародні організації і установи
	Держава в особі законодавчої і виконавчої влади, організації фінансово-кредитної сфери
	Місцеві органи влади, регіональні фонди та інші
	Юридичні особи (роботодавці)
	Домогосподарства
	Об'єкти
	Грошові доходи, грошові витрати, фінансові заощадження в грошовій та майновій формі, фінансові інтереси
	Фінансові методи
	Планування, бюджетування, регулювання, страхування, прогнозування
	Фінансові інструменти
	Фінансові ресурси, кредитні ресурси, фінансові плани, оренда, валютні курси, податки, фінансові прогнози
	Фінансові важелі
	Мінімальна заробітна плата та пенсія, прожитковий мінімум, податки
	Нормативно-інформаційне забезпечення
	Інформування в ЗМІ про небезпеки, законодавство
	Індикатори
	Сукупність показників і граничні межі
	Моніторинг, аналіз
	Збір і аналіз інформації про фінансовий стан домогосподарств

Рисунок 1.5 – Елементи механізму забезпечення фінансової безпеки домашніх господарств.

Примітка: Допрацьовано автором [12]

На думку Ревака І. О. даний механізм включає такі елементи: «об'єкт, суб'єкт, фінансові методи, важелі, правове, інформаційне і нормативне забезпечення» [67, с. 6].

На основі здійснених досліджень Воробйов Ю. М. і Ворошило В.В. вважають, що механізм забезпечення фінансової безпеки домашніх господарств повинен включати такі елементи: мета, завдання, сукупність індикаторів фінансової безпеки домашніх господарств, об'єкт, суб'єкт, моніторинг і інформаційний аналіз фінансового стану домогосподарств, фінансові методи і важелі, інформаційне і нормативне забезпечення (рис.1.5).

На думку Ревака І. О., об'єктом фінансової безпеки домашніх господарств виступають: «1) фінансові ресурси: грошові доходи і грошові витрати; 2) фінансові інтереси домашніх господарств – це зростання реальних доходів населення, підвищення купівельної спроможності доходів, підвищення життєвого рівня населення» [68].

Суб'єктами фінансової безпеки домогосподарств виступають самі домогосподарства, тому що домашнє господарство є самостійним суб'єктом, який керує своєю фінансово-господарською діяльністю. Крім того, суб'єктами фінансової безпеки домогосподарства виступають суб'єкти інших рівнів безпеки, які взаємодіють, як безпосередньо з домашнім господарством, так і між собою (рис 1.6).

Хорошева А.С. розглядає державне забезпечення фінансової безпеки домогосподарств з трьох боків: «державна повинна забезпечувати безпеку цих суб'єктів як покупців товарів і послуг; повинна бути забезпечена їхня безпека як суб'єктів, що надають підприємствам чинники виробництва; держава як владний інститут повинно гарантувати збереження фінансових активів, що накопичуються цими суб'єктами» [90, с. 92].

Оскільки домашні господарства взаємодіють з усіма суб'єктами фінансових відносин, то дані суб'єкти також повинні брати участь у забезпеченні фінансової безпеки домашнього господарства. Також необхідно відзначити, що фінансова безпека домашнього господарства повинна

формуватися не тільки на рівні національної безпеки окремої держави, але й на рівні міжнародної безпеки.

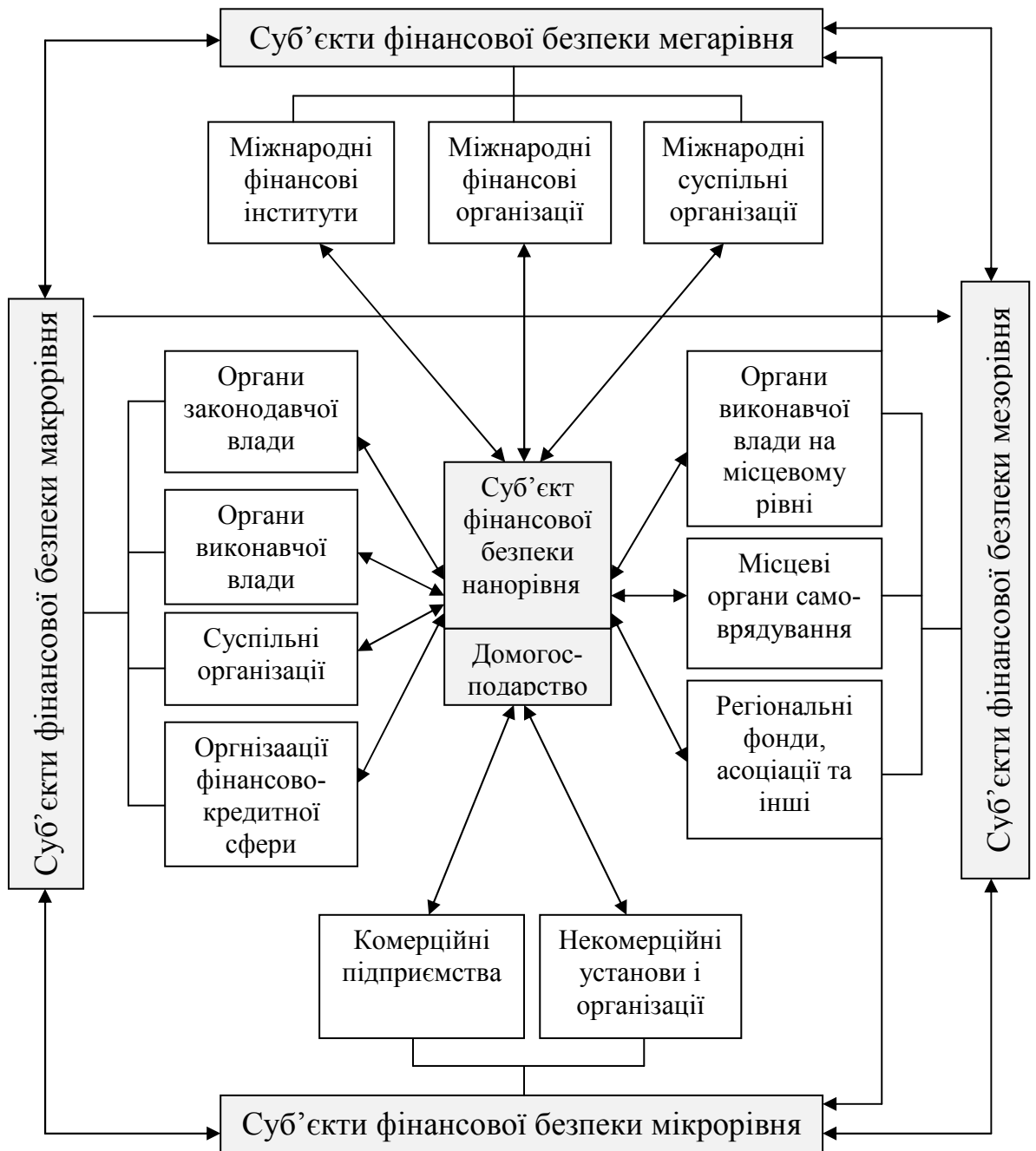

Рисунок 1.6 – Взаємодія суб'єктів фінансової безпеки домогосподарств за їх ієрархічним рівнем [12, с. 58]

Механізм забезпечення фінансової безпеки домогосподарств повинен включати відповідні методи, інструменти та важелі. До методів забезпечення фінансової безпеки домогосподарств може відноситися: бюджетування,

прогнозування, самострахування, зовнішнє страхування, планування, регулювання, фінансовий контроль, фінансування. Застосування даних методів можливе самим домогосподарством, адже передбачає використання внутрішніх ресурсів та можливостей його членів.

Серед фінансових методів найбільше значення має фінансове планування, яке забезпечує саме домогосподарство, формуючи і використовуючи свій бюджет. Юрій С. І. вважає, що планування на рівні домогосподарств необхідне і його впровадження обумовлене рядом причин: «1) необхідність по інформованості про наявність у домогосподарств грошових коштів для здійснення поточної, господарської і інвестиційної діяльності; 2) можливість синхронізувати наявні грошові потоки для забезпечення фінансової рівноваги домашніх господарств; 3) здатність забезпечення домогосподарств необхідними ресурсами; 4) здатність раціонального використання грошових ресурсів; 5) можливість вирівнювання коливань грошових потоків з метою усунення ризиків втрати платоспроможності; 6) здійснення контролю за надходженнями і використання грошових коштів» [89, с. 349]. Серед методів забезпечення фінансової безпеки домогосподарств, що можуть бути застосовані зовнішніми суб'єктами, зокрема, державою, слід виділити ціноутворення, планування, оподаткування, кредитування, фінансово-кредитне регулювання.

Фінансове забезпечення і фінансове регулювання здійснюється з боку держави у вигляді збору податків та інших обов'язкових платежів, при цьому формуючи цільові фонди, а надалі виплата соціальних трансфертів і надання субсидій, дотацій.

Щодо важелів забезпечення фінансової безпеки домогосподарств, то їх доцільно поділити на зовнішні, що регулюються державними структурами (щорічне встановлення мінімального прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, мінімального пенсійного забезпечення, встановлення мінімальної допомоги, встановлення ставок податків і зборів, дотації і

субвенції) та внутрішні, які зазвичай залежать від домогосподарства (заробітна плата, прибуток, премії, дивіденди, штрафи, пені).

Ревак І. О. вважає, що «умовою ефективного функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки України, і одночасно і складовим його елементом, є наявність правового, нормативного і інформаційного забезпечення, яке регулює взаємодію всіх його елементів» [67, с. 5]. Інформаційне, нормативне, правове забезпечення також повністю залежить від держави. Своєчасне інформаційне забезпечення домогосподарств може зменшити фінансові втрати. Нормативне і правове забезпечення сприяє захисту прав і свобод домогосподарств, його захист як споживача товарів і послуг, як власника чинників виробництва і фінансових ресурсів.

Моніторинг і аналіз інформації про фінансовий стан, а також розрахунок індикаторів фінансової безпеки домашніх господарств і порівняння показників з граничними межами безпосередньо здійснюється державними органами. Дана інформація необхідна для змін у фінансовій політиці держави. Індикатори фінансової безпеки домогосподарств охоплюють не тільки фінансову сторону життєдіяльності домогосподарства, але і соціальну, а також решту сфер суспільного життя (табл. 1.2).

На думку Лукашевича В. М., «глобалізація розглядається як комплексне геополітичне, гео економічне і геокультурне явище, що впливає на всі сторони життєдіяльності суспільства» [51, с. 125]. Тому, соціальний захист домашніх господарств, захист трудових прав мігрантів, фінансових інвесторів в умовах глобалізації формує мегафінансову безпеку домашніх господарств за допомогою впровадження відповідних міжнародних документів для держав, які прагнуть в ЄС і не тільки.

Формування фінансової безпеки на мікрорівні здійснюється з боку юридичних осіб при дотриманні і подальшому поліпшенні трудових прав домогосподарств, дотримання прав домогосподарств як споживачів та інвесторів.

Таблиця 1.2 – Індикатори фінансової безпеки домашніх господарств

[29]

Сфери суспільного і особистого життя	Індикатори
Економічна	<ul style="list-style-type: none"> • ВВП на душу населення; • Рівень інфляції на рік.
Соціальна	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальні витрати на душу населення; • Показник соціальної нерівності (квінтільний коефіцієнт диференціації доходів населення); • Рівень споживання на душу населення; • Частка зайнятих у загальній чисельності працездатних; • Рівень безробіття; • Динаміка оплати праці; • Частка неоплаченого боргу з заробітної плати населенню; • Динаміка пенсійного забезпечення.
Освіта та здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> • Співвідношення хворих людей до здорових; • Тривалість життя; • Динаміка кількості людей, які одержують освіту; • Частка населення, що навчається у вищих навчальних закладах, у загальній чисельності тих, що навчаються.
Особиста	<ul style="list-style-type: none"> • Зміна особистих витрат на душу населення; • Рівень витрат на товари тривалого користування; • Збільшення сум доходів над сумами витрат на одне домогосподарство.

Прагнення до збільшення макро- і мезофінансової безпеки ґрунтується на реалізації відповідної фінансової, соціальної, інвестиційної політики держави, підтвердженої відповідною нормативною базою.

Прагнення до збільшення фінансової безпеки домашнього господарства на нанорівні пов'язане із заходами самого домашнього господарства, який здійснює низку заходів щодо самоосвіти, планування і контролю за власними коштами.

Таким чином, використання механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств дає можливість вирішити низку проблем, що стосуються запобігання соціально-економічним загрозам з погляду стану, поведінки та настроїв населення; встановлення прожиткового мінімуму, який би забезпечував громадянам споживання на рівні простого відтворення; державних гарантій мінімальних заробітної плати, пенсій, виплат і забезпечення умов їхнього зростання; здійснення постійного відстеження

факторів, які зумовлюють загрозу фінансовій безпеці домогосподарств, а також вживання заходів щодо їх попередження та подолання.

Висновки за розділом 1

Отже, проведене дослідження дало змогу зробити наступні висновки.

Фінансова безпека домашніх господарств як економічне поняття це сукупність соціально-економічних і правових відносин, що забезпечують такий стан фінансів домашніх господарств, при якому вони стійкі до зовнішніх загроз та ризиків, незалежні в ефективному формуванні і в раціональному використанні фінансових ресурсів для реалізації своїх функцій.

Фінансова безпека домашніх господарств показана у вигляді ієрархічної системи. Запропоновані індикатори фінансової безпеки домашнього господарства, які мають практичне значення для встановлення її рівня і розробки напрямів і заходів щодо її підвищення з урахуванням рівнів ієрархії.

Аналіз чинників впливу дозволяє забезпечити більш ефективне управління фінансовими ресурсами домашнього господарства зсередини та вдосконалити систему захисту фінансової безпеки домогосподарства на загальнодержавному рівні.

До суб'єктів впливу на фінансову безпеку домогосподарств слід віднести: державу, фінансовий сектор економіки, роботодавців, самі домогосподарства та інші домогосподарства, з якими вони взаємодіють. В контексті даних суб'єктів впливу можна доповнити відомі нині загрози фінансовій безпеці домогосподарств на: корупцію, низький рівень охорони здоров'я та освіти, нестабільну економічну ситуацію в країні, зростання диференціації доходів, девальвацію національної валюти,

неофіційне працевлаштування, порушення трудового законодавства, прав та гідності працівників, соціально-побутові конфлікти, військовий конфлікт.

Для забезпечення основних фінансових потреб та інтересів громадян, а також можливості протистояти загрозам, що виникають у процесі їхньої життєдіяльності, необхідне удосконалення механізму забезпечення фінансової безпеки з огляду врахування характеру об'єкта, суб'єктів та інституційного середовища як складових системи забезпечення фінансової безпеки домогосподарств, що представлений з позицій цілеспрямованого впливу методів, інструментів та фінансових важелів на зміну показників фінансової безпеки домогосподарств та соціально-економічних ефектів макrorівня. Цей механізм є цілісним, і його властивості виявляються лише за спільної дії всіх елементів. Усі складові механізму взаємопов'язані, а від їх взаємодії залежить ефективність його функціонування, яка полягає в захисті фінансових інтересів домогосподарств.

Використання механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств дає можливість вирішити низку проблем, що стосуються запобігання соціально-економічним загрозам з погляду стану, поведінки та настроїв населення; встановлення прожиткового мінімуму, який би забезпечував громадянам споживання на рівні простого відтворення; державних гарантій мінімальних заробітної плати, пенсії, виплат і забезпечення умов їхнього зростання; здійснення постійного відстеження факторів, які зумовлюють загрозу фінансовій безпеці домогосподарств, а також вживання заходів щодо їх попередження та подолання.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз фінансової безпеки домогосподарств в контексті формування їх доходів і розподілу витрат

Одними з ключових характеристик матеріального становища домогосподарств, що безпосередньо впливають на їх фінансову безпеку, є доходи та витрати, тому слід досить детально дослідити основні тенденції та структурні зрушення саме цих елементів матеріального добробуту.

У структурі доходів населення України за період 2015-2019 років (табл. 2.1) частка заробітної плати зростає з 40,04% до 47,40%, а частка соціальних допомог та інших одержаних трансфертів, навпаки, скоротилася – з 37,01% до 31,72%.

Таблиця 2.1– Доходи населення України у 2014-2019 рр.

Доходи		Роки					
		2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6	7	8
Доходи, всього	сума, млн. грн.	1516768	1772016	2051331	2652082	3219518	3699346
	частка, %	100	100	100	100	100	100
В тому числі:							
Заробітна плата	сума, млн. грн.	615022	709560	898326	1209097	1526020	1753337
	частка, %	40,55	40,04	43,79	45,59	47,40	47,40
Прибуток, змішаний дохід	сума, млн. грн.	254307	323506	378213	477854	565178	678275
	частка, %	16,77	18,26	18,44	18,02	17,55	18,33
Доходи від власності одержані	сума, млн. грн.	85114	80035	75452	78673	82623	94481
	частка, %	5,61	4,52	3,68	2,97	2,57	2,55
Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	сума, млн. грн.	562325	655885	699340	886458	1045697	1173253
	частка, %	37,07	37,01	34,09	33,42	32,48	31,72

Джерело: складено автором за даними [72]

Частка прибутку та змішаного доходу залишилася на рівні 18,3%, а частка доходів від власності зменшилася майже вдвічі – з 4,52% до 2,55%, що свідчить про зниження обсягів дивідендів, доходів населення від власності на землю; процентів за вкладками, отриманих від банків фізичними особами [84].

Частка заробітної плати в доходах громадян є найвищою, однак порівняно з високорозвиненими країнами, цей показник не є задовільним, оскільки, наприклад, у країнах Європи заробітна плата сягає 80% сукупних доходів населення. В Україні ж існує велика чисельність реципієнтів соціальної допомоги, про що свідчить її значна частка у доходах, яка становить третину від усіх доходів. Це говорить про надмірну поширеність утриманських настроїв у громадян, коли мільйони домогосподарств не відчують потребу у праці, а покладаються на соціальні виплати від держави [30, с. 213].

Зростання майнового розшарування зумовлено зниженням середньої реальної заробітної плати, яка станом на грудень 2019 року становила 93,6% від рівня грудня 2018 року (рис. 2.1).

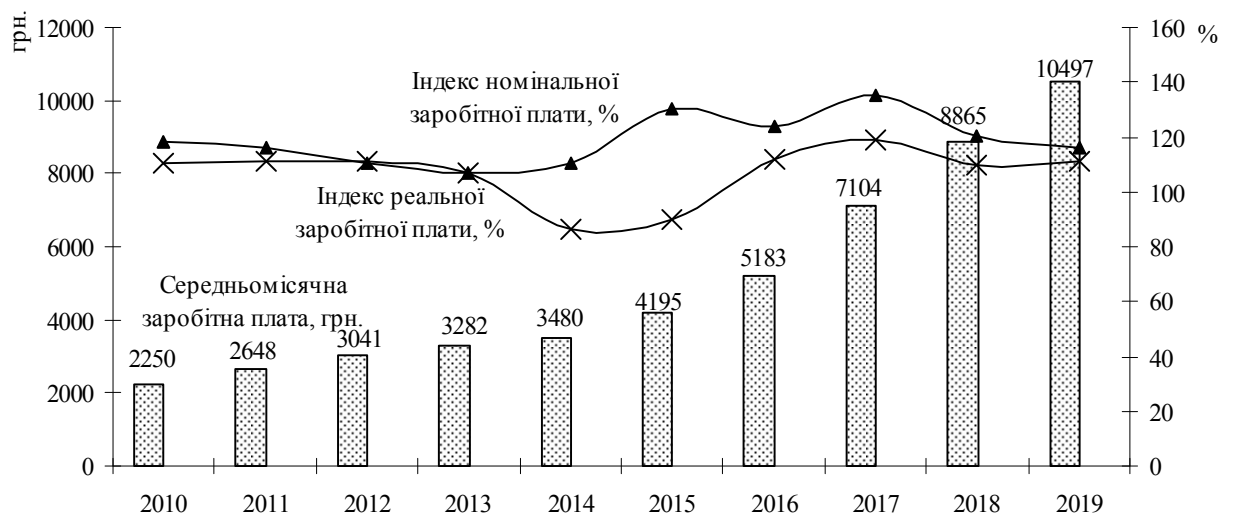

Рисунок 2.1. – Динаміка середньомісячної номінальної та реальної заробітної плати в Україні у 2010-2019 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [19]

Хоча номінально середня зарплата українців зростала і в 2019 році досягнула показника 118,4% проти рівня 2018 року, але інфляція розміром у 4,1% призвела до падіння показника реальної середньої заробітної плати.

Навіть суттєве зростання середньомісячної заробітної плати не перекидає зростання цін на продукти харчування та товари першої необхідності. За даними Державної служби статистики, продукти в Україні за 2019 рік подорожчали на 3,8%. Найбільше подорожчали крупи – на 18,3%, хліб – на 12,0%, картопля на – 69%, яблука на – 77%. Ціни на алкогольні напої та тютюнові вироби зросли на 11,9%, одяг і взуття подорожчали на 2% [75].

Як бачимо з даних табл. 2.2 частка витрат на оплату комунальних послуг у сукупних витратах домогосподарства за досліджуваний період зросла із 8,1% у 2014 р. до 15,4% у 2017 р., що є результатом зростання комунальних тарифів.

Таблиця 2.2 – Узагальнені показники витрат домогосподарств на оплату комунальних послуг в Україні за 2014–2019 рр. [86]

Показник	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Сукупні ресурси в середньому за місяць на 1 домогосподарство, грн.	4563,3	5231,7	6238,8	8165,2	9904,1	12118,5
Темп зростання, %	102,1	114,6	119,2	130,9	121,3	122,4
Сукупні витрати в середньому на місяць на 1 домогосподарство, грн.	4048,9	4952,0	5720,4	7139,4	8308,6	9670,2
Темп зростання, %	106,0	118,1	122,3	124,8	116,4	116,4
Витрати домогосподарства на оплату комунальних послуг, грн.	328,0	505,1	840,9	1099,5	1154,9	1257,1
Темпи зростання, %	107,3	154,0	166,5	130,8	105,0	108,9
Частка витрат на оплату комунальних послуг в сукупних витратах домогосподарства, %	8,1	10,2	14,7	15,4	13,9	13,0
Мінімальна заробітна плата (на кінець року), грн.	1218,0	1378,0	1600,0	3200,0	3723,0	4173,0
Частка витрат на оплату комунальних послуг у мінімальній з/п, %	26,9	37,5	52,6	34,4	31,0	30,1
Прожитковий мінімум плата (на кінець року), грн.	1176,0	1330,0	1544,0	1700,0	1853,0	2027,0
Частка витрат на оплату комунальних послуг у прожитковому мінімумі, %	27,9	38,8	54,5	64,7	62,3	62,0

У 2018-2019рр. ця частка зменшилася до 13,9% та 13,0% відповідно. Проте ця частка могла бути значно вищою, якщо б не була реалізована державна програма адресної підтримки окремих верств населення шляхом субсидування оплати спожитих ними комунальних послуг.

За даними 2017-2019 рр. частка комунальних платежів у прожитковому мінімумі перевищила 60% та зросла більше, ніж у два рази, порівняно з попередніми роками. Частка комунальних платежів у заробітній платі також постійно зростала (за 2016 рік вона зросла у 2 рази), і тільки зростання мінімальної заробітної плати у 2017 р. до 3200 грн. переломило цю тенденцію. Таким чином, починаючи з 2015 р., відбулося суттєве зростання витрат домогосподарств на оплату послуг ЖКГ, що скоротило їх поточне споживання та фактично унеможливило здійснення заощаджень для більшості домогосподарств.

Індекс споживчих цін на послуги ЖКГ у 2014 р. та особливо у 2015–2016 рр. суттєво перевищив як індекс інфляції в цілому, так і індекс споживчих цін на продукти харчування (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Індекси споживчих цін на деякі товари та послуги у 2014–2019 рр., % [18; 25]

Показник	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Індекс інфляції (індекс споживчих цін), %	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8	104,1
Індекси споживчих цін:						
– на продукти харчування та безалкогольні напої	124,8	141,5	103,2	117,7	107,8	104,8
– на алкоголь, тютюн	25,9	122,7	122,5	120,7	117,9	113,0
– на одяг, взуття	114,5	135,0	105,5	100,9	102,0	97,7
– на послуги ЖКГ	134,3	203,0	147,2	110,6	110,6	98,1
– на побутову техніку та предмети домашнього вжитку	127,9	136,0	104,2	103,1	106,8	99,8
– на охорону здоров'я	130,0	129,1	107,8	107,5	108,9	103,8
– на транспорт	141,6	120,4	111,4	116,7	112,9	97,6
– на зв'язок	102,4	107,0	104,0	109,1	115,1	111,8
– на відпочинок і культуру	124,8	137,9	104,5	104,5	104,4	99,9
– на освіту	104,7	124,2	113,7	114,9	113,4	113,5
– на ресторани й готелі	114,0	123,3	111,0	117,3	113,0	108,0
– на інше	124,5	131,4	105,8	107,6	111,0	107,8
Відхилення індексу споживчих цін на послуги ЖКГ від індексу інфляції, %	+9,4	+59,7	+34,8	-3,1	+0,8	-6,0

Це означає, що комунальні тарифи зросли значно більшими темпами, ніж ціни на продукти харчування. Крім того, перевищення темпів зростання комунальних тарифів над темпами інфляції означає, що навіть за умови індексації доходів домогосподарств на рівень інфляції вони все ж таки відчують зростання поточних витрат за рахунок збільшення загального обсягу комунальних платежів. Тільки у 2017 р. ця ситуація змінилася, і темпи зростання комунальних тарифів сповільнилися.

Таким чином, рівень інфляції, є одним з основних факторів, що впливає на цінові процеси та економічний розвиток країни загалом, а, отже, значно впливає на фінансову безпеку домогосподарств.

Знецінення національної валюти призвело до падіння мінімальної заробітної плати, яка на початку 2014 року досягла рівня 1218 грн. (110,73 євро за офіційного курсу 11,04 грн. за 1 євро), але вже за рік цей показник становив 38,78 євро та став найнижчим у Європі. Незважаючи на зростання мінімальної заробітної плати до 4173 грн. з 01.01. 2020р., у валютному еквіваленті це все ще мізерна сума (163 євро). Так, за даними Євростату [83], розмір мінімальної зарплати у Литві становить 400 євро, Румунії – 409 євро, Угорщині – 445 євро, Польщі – 503 євро, Греції – 684 євро, не говорячи про Францію, Німеччину чи Бельгію, де мінімальна заробітна плата сягає 1,5 тисячі євро.

За розрахунками Федерації профспілок України, мінімальна заробітна плата у 2019 році мала б перевищувати відмітку 7700 грн., що спричинило б підвищення купівельної спроможності населення, вивело його з-за межі бідності та, відповідно, підвищило рівень фінансової безпеки домогосподарств. Окрім цього, Федерація, посилаючись на Конвенцію МОП №131 про мінімальну заробітну плату і Європейську Соціальну Хартію, де вказується, що її розмір повинен гарантувати задовільний рівень життя не тільки працівникові, а й бути задовільним для утримання непрацевдатних членів сім'ї, наполягає на встановленні мінімальної пенсії в

розмірі 2,8 тис. грн. і прожиткового мінімуму для працездатних осіб – 5,2 тис. грн. [54].

У країнах з розвинутою економікою мінімальна заробітна плата виконує функцію соціального захисту працюючих. Ці країни під час визначення розміру мінімальної заробітної плати орієнтуються, насамперед, на динаміку середньої заробітної плати. Радою Європи мінімальну заробітну плату рекомендовано встановлювати на рівні 60% національної середньої заробітної плати [76, с. 21].

Так, в Японії вона становить близько 44%, у США – 50%, в Нідерландах досягає майже 75% середньої зарплати. Такий варіант дозволяє встановлювати мінімальну зарплату на рівні, який у 2 – 2,5 рази перевищує прожитковий мінімум, що передбачено стандартами ЄС. Уряд України активно рухається у такому ж напрямі. А саме, з 1 січня 2020 року розмір мінімальної заробітної плати суттєво піднявся до 4723 грн., проте основна функція мінімальної зарплати як гарантії гідних умов життя та відтворення трудових ресурсів країни не виконується.

Згідно з міжнародними нормами, мінімальна заробітна плата повинна враховувати сімейну складову (ст. 4 Європейської соціальної хартії (переглянутої), ст. 3 Конвенції МОП № 131, ст. 48 Конституції України), витрати на освіту (ст. 53 Конституції України), охорону здоров'я (ст. 49 Конституції України), забезпечення житлом (ст. 47 Конституції України). Із урахуванням цього, до основних компонентів, що складають основу фінансової безпеки особи, можна віднести [63, с. 232]:

1. Рівень прожиткового мінімуму (розмір прожиткового мінімуму встановлюють на основі споживчого кошика, оскільки за його допомогою визначають набір продуктів та послуг першої необхідності).

2. Розмір оплати праці (для працюючої особи основним джерелом доходів є заробітна плата, і саме її розмір визначає купівельну спроможність працівника).

У 2018р. чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму (3262,7 грн.) становить 10,6 млн. осіб або 27,6% від загальної чисельності населення. Лише 29% населення отримує доходів більше, ніж 5160 грн. за місяць, що свідчить про високий рівень бідності домогосподарств в Україні [9].

Проблема безробіття, що набула масового характеру, становить реальну загрозу для суспільного благополуччя та фінансової безпеки кожного домогосподарства. Станом на 1 травня 2020 року кількість безробітних, зареєстрованих у Державній службі зайнятості, становить 456,8 тис. осіб, що майже на 148,5 тис. осіб, або на 48 відсотків більше, ніж станом на відповідну дату минулого року.

Для порівняння, станом на 1 травня 2019 року кількість безробітних в Україні становила 308,3 тис. осіб.

Так, внаслідок введення карантинних заходів у зв'язку з пандемією поширення коронавірусу велика частина вітчизняних підприємств малого та середнього бізнесу змушена була припинити роботу, що спричинило потужну хвилю вивільнення працівників. За даними Державного центру зайнятості, з 12.03.2020 року по 05.05.2020 року, тобто з початку запровадження обмежень для стримування коронавірусу, статус безробітного отримали майже 156 тис. громадян.

Об'єктивна оцінка рівня безробіття ускладнюється рядом чинників, серед яких наявність великої кількості українців, що працюють без офіційного працевлаштування, трудова міграція з України, а також частина населення, що живе за рахунок особистого селянського господарства.

Низький рівень доходів населення призводить до поглиблення бідності, що демонструє динаміка неформальної зайнятості. У 2019 р. кількість зайнятого населення, яке працювало на неформальних робочих місцях, становила 3,54 млн. осіб, або 21,64% від загальної кількості зайнятого населення. Поширення неформальної зайнятості серед молоді

пояснюється пошуком заробітку під час здобуття освіти, неформальна зайнятість серед осіб пенсійного віку в першу чергу спричинена низькими коефіцієнтами заміщення пенсій, що зумовлює високі рівні бідності серед осіб похилого віку та спонукає їх до пошуку неформальних джерел отримання додаткових засобів існування. Бажання продовжити трудову діяльність змушує осіб старше працездатного віку погоджуватися на неформальну зайнятість, працювати на посадах не привабливих для молодих працівників [96, с. 5].

Неврахований офіційною статистикою обсяг доходів населення України (слід зазначити, що чіткі оцінки їх кількісних параметрів сьогодні відсутні) включає в себе: заробітну плату в конверті; чистий дохід громадян, зайнятих «човниковою» торгівлею; доходи від надання громадянам послуг фізичними особами, не зареєстрованими як приватні підприємці; невраховані доходи від власності, переважно від здавання квартир в оренду.

Тіньова економіка негативно впливає не лише на фінансову безпеку окремого домогосподарства, але й на фінансову безпеку країни загалом, адже вона призводить до таких наслідків: криміналізація процесів у суспільстві; значне поширення корупційних діянь; неможливість належним чином забезпечувати правовий захист громадян та суб'єктів господарювання; створення негативного міжнародного іміджу держави; обмеження економічних відносин українських підприємств із зарубіжними партнерами; зниження рівня податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів; скорочення внутрішніх інвестиційних ресурсів у зв'язку з неможливістю відкритого витрачання тіньовими структурами прихованих доходів і переміщення їх до інших держав; зменшення інтересу інвесторів до розвитку виробничих потужностей на українських підприємствах; стримування євроінтеграційних процесів в Україні [6, с. 63-64; 97].

Витрати населення, їх структура та диференціація (табл. 2.4) є показником забезпеченості суспільства та його добробуту, адже величина витрат населення певної країни на культуру та освіту прямо пропорційна рівню її економічного розвитку та благополуччя.

Таблиця 2.4 – Витрати та заощадження населення за 2014-2019 рр.[72]

Показник	2014	2015	2016	2017	2018.	2019
1	2	3	4	5	6	7
Витрати та заощадження, всього, млн. грн.	1516768	1772016	2051331	2652082	3248730	3699346
зокрема,						
придбання товарів та послуг, млн. грн., %	1316757 86,8	1568173 88,5	1840262 89,7	2359985 89,0	2874971 88,5	3406202 92,1
у тому числі: продукти харчування та безалкогольні напої, %	51,9	53,1	49,8	47,9	47,1	46,8
доходи від власності (сплачені), млн. грн. %	23495 1,5	18583 1,0	15564 0,8	21561 0,8	29275 0,9	39273 1,1
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти, млн. грн., %	145736 9,6	154187 8,7	182914 8,9	239898 9,0	302237 9,3	370036 10,0
нагромадження нефінансових активів, млн. грн., %	2912 0,2	-2117 -0,1	-5481 -0,3	-32060 -1,2	-22889 -0,7	-21148 -0,6
приріст фінансових активів, млн. грн., %	27868 1,9	33190 1,9	18072 0,9	62698 2,4	54436 2,0	-95017 -2,7

За аналізований період спостерігається тенденція зростання всіх статей витрат населення, що пов'язано з тенденцією зростання доходів. Проте, частка витрат на придбання товарів і послуг залишається основною статтею витрат населення. У 2019 році цей показник становить 92,1%, в т. ч продукти харчування та безалкогольні напої – близько 47% .

За даними дослідження Міністерства сільського господарства США [69], найменша частка витрат, що припадає на їжу, характерна для економічно розвинених країн, таких як США, Велика Британія, Канада, Німеччина, Південна Корея, Японія, Франція і складає не більше 15%. Україна посідає одне з останніх місць поряд з Пакистаном, Камеруном та Нігерією, де частка витрат на продукти харчування сягають 50%. Відповідно,

витрати на освіту, культуру та відпочинок є далеко не пріоритетними, не кажучи вже про заощадження. Причиною такої ситуації, перш за все, є високі ціни на продукти харчування по відношенню до рівня доходів населення, які зросли ще більше у зв'язку інфляцією, спричиненою нестабільною ситуацією у країні.

Також важливим показником рівня забезпеченості домогосподарств є те, що у 2019 році суттєво зросла частка поточних податків на доходи та майно – до 10,0%, проти 8,7% у 2015 році.

Добробут домогосподарств безпосередньо пов'язано з податковою політикою, яку проводить держава. Підвищення добробуту домогосподарств залежить від рівня податкового навантаження на них.

Переважно податкове навантаження на громадян асоціюється лише з податком на доходи фізичних осіб та іншими податками, які населення сплачує безпосередньо зі своїх доходів. Однак реальна ситуація дещо інша. На доходи фізичних осіб впливає не лише тягар прямих податків, але й непрямих податків (податків на споживання), які населення сплачує, купуючи товари і послуги за роздрібними цінами. Загальновідомо, що непрямі податки за допомогою цінового механізму перекладаються в основному на кінцевого споживача (населення, а також державні установи і громадські організації, що надають безплатні послуги громадянам). Експерти частку непрямих податків, які сплачує населення як основний кінцевий споживач, оцінюють на рівні 68–70%.

Оперуючи даними Державного комітету статистики та Міністерства фінансів України за 2014–2019 рр. та визначивши величину податкового навантаження на вітчизняні домогосподарства за формулою:

$$ПН_n = \frac{(\Phi_{nn} + Z_n + ПС \times K_{nc})}{ГД_n} \times 100\% , \quad (2.1)$$

де: $ПН_n$ – податкове навантаження на домогосподарства;

Фпн – фактичні податкові надходження від фізичних осіб до бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів;

Z_n – заборгованість населення з податків і зборів;

ПС – загальна сума сплачених податків на споживання;

$K_{пс}$ – коефіцієнт частки податків на споживання, які сплачує населення (0,7);

$ГД_n$ – грошові доходи населення (оплата праці, доходи від підприємницької діяльності, дивіденди, відсотки, орендна плата, державні соціальні трансферти тощо), ми отримали такий результат (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Податкове навантаження на домашні господарства України у 2014-2019 рр.

Показник	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Поточні податки на доходи, майно, млн. грн.	75446	104478	146930	199979	248511	295767
Внески на соціальне страхування, млн. грн.	16608	16383	1965	2417	2915	3842
Податки на споживання (ПДВ, акцизний збір, мито), млн. грн.	137559	202390	250081	321530	373603	425721
Грошові доходи за мінусом сплачених податків, млн. грн.	1151656	1362599	1582293	2008278	2470325	3403398
Податкове навантаження на домашні господарства, %	19,94	23,72	25,22	25,97	25,18	21,31

Джерело: розраховано автором за даними [85, 25]

Розрахований рівень податкового тиску можна охарактеризувати як високий. Рівень податкового тиску в 2014 році становив 19,94% і наближався до рівня нижньої межі податкового тиску в 18%. Але в наступні роки рівень податкового навантаження збільшувався і сягнув за 25%. Це пов'язано із збільшенням сплачених податків на споживання майже в три рази, обумовлених зростанням цін на продукти та товари першої необхідності, тарифів на комунальні послуги для домогосподарств.

Як бачимо, найбільшу питому вагу у величині сплачених населенням податків і зборів займають податки на споживання – від 57 до 64% (рис. 2.2), тобто їхній вплив на рівень податкового навантаження доволі суттєвий.

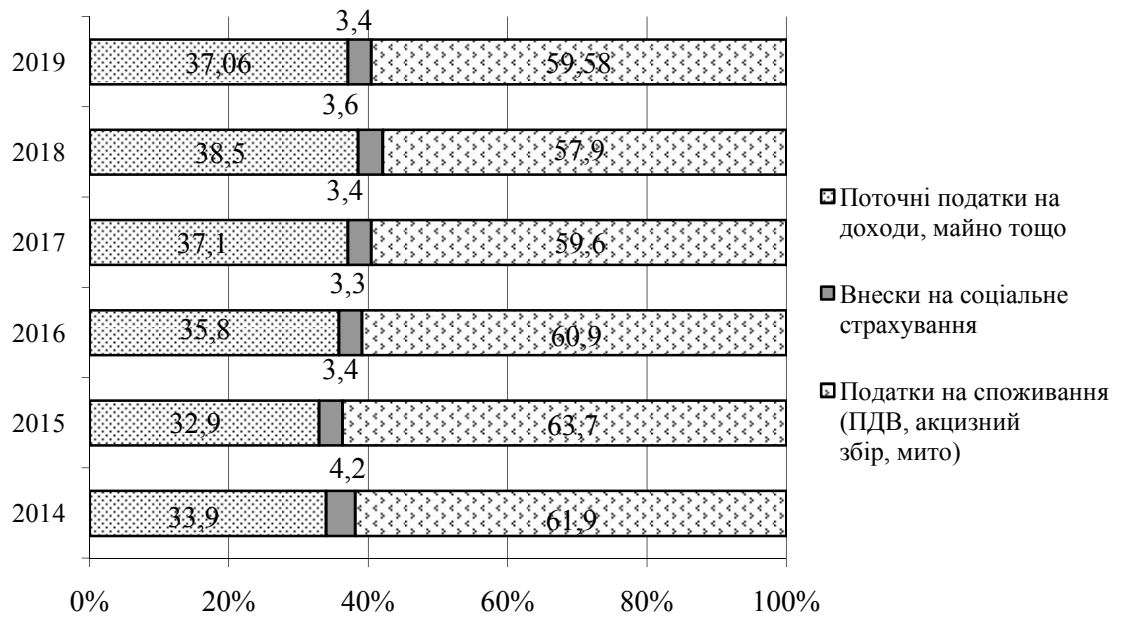

Рисунок 2.2 – Частка поточних податків на доходи і майно, внесків на соціальне страхування та податків на споживання в загальному обсязі сплачених населенням України податків і зборів у 2014–2019 рр., %

Джерело: розраховано за даними [84,85]

Низький рівень доходів населення призводить до поглиблення бідності, що демонструє динаміка неформальної зайнятості. У 2019 р. кількість зайнятого населення, яке працювало на неформальних робочих місцях, становила 3,54 млн. осіб, або 21,64% від загальної кількості зайнятого населення. Поширення неформальної зайнятості серед молоді пояснюється пошуком заробітку під час здобуття освіти, неформальна зайнятість серед осіб пенсійного віку в першу чергу спричинена низькими розмірами пенсій, що зумовлює високі рівні бідності серед осіб похилого віку та спонукає їх до пошуку неформальних джерел отримання додаткових засобів існування, погоджуватися на неформальну зайнятість, працювати на посадах непривабливих для молодих працівників [96, с. 10].

Більше половини неформально зайнятих (54%) проживають у сільській місцевості. Це пов'язано з тим, що за умов хронічного безробіття на селі єдиною сферою прикладання праці стала робота в особистих підсобних

господарствах, а також нелегальна робота за наймом у фермерських господарствах. Така праця характеризується низьким рівнем продуктивності та знижує мотивацію, посилює утриманські настрої, сприяє тінізації виробничо-збутових процесів аграрного сектору та зростанню навантаження на соціальні фонди.

Поглиблення економічної кризи в Україні та затягування війни на Донбасі, збройний переділ власності, застосування «сірих» та відверто нелегальних бізнес-схем, потреба населення у фізичному та соціальному виживанні в умовах воєнних дій та економічної блокади все більше затягує українців за межу бідності. В нинішній ситуації спостерігається ще й таке явище, як нові бідні. Тобто люди, які втратили майно і заощадження в результаті війни, внутрішньо переміщені особи, а також мешканці районів, постраждалих від військових дій [53].

За оцінками Unisef, що отримані шляхом мікромоделювання на основі обстежень умов життя домогосподарств, очікується, що рівень бідності в Україні значно зросте через скорочення доходів у результаті пандемії COVID-19 з 27,2 до 43,6 відсотка або за більш загрозливим сценарієм навіть до 50,8 відсотка [7].

В Україні формуються передумови так званої хронічної, «спадкоємної» бідності – діти з бідних сімей приречені на такий же незадовільний фінансовий стан у дорослому житті; відповідно, вони не мають можливості належним чином задовольнити необхідні потреби своїх нащадків.

Фактично бідність вже стала тією нездоланною перепоною, що унеможлиблює сталий соціально-економічний розвиток України. За оцінками експертів для подолання бідності в країні повинен бути ріст ВВП не менше 5% [94, с. 189]. Фактично маємо зміну обсягу валового внутрішнього продукту за 2019 рік на рівні 3,2%, за 2018 рік – 3,4% [85].

Відповідно до Стратегічної цілі №3 «Подолання бідності та скорочення нерівності, в тому числі гендерної», що є складовою Стратегії

сталого розвитку України на період до 2030 року [66], планується скоротити удвічі (до 36 %) частку домогосподарств, які за оцінкою матеріального добробуту належать до бідних за критеріями ООН. При цьому слід відзначити, що важливо забезпечити не просто зростання добробуту, а гідний рівень життя населення, який має ґрунтуватися не стільки на стійкому зростанні матеріального або економічного добробуту, скільки на забезпеченні розширених можливостей особистості. Як відзначав у своїх дослідженнях А. Сен, суспільству притаманна «велика свобода вибору, щоб кожен міг вибирати з великої кількості варіантів ту мету і той спосіб життя, які він вважає кращими» [74].

Проведений аналіз показав, що в Україні існує велика кількість проблем з приводу належного фінансового забезпечення домашніх господарств, перш за все, у період нестабільної економічної ситуації, серед яких зниження реальної заробітної плати внаслідок інфляції, знецінення національної валюти, політична нестабільність, безробіття тощо.

Поширення утриманських настроїв серед домогосподарств України, свідченням чого є значна частка соціальних допомог у структурі доходів, свідчить про проблеми у застосуванні державою важелів впливу на функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств, зокрема, у контексті коригування рівня мінімальної заробітної плати.

Мінімальна заробітна плата не виконує функцію гарантування соціальної захищеності працівників, що є вагомим недоліком у функціонуванні механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств в Україні. Однією з причин є встановлення розміру мінімальної зарплати, виходячи з розміру прожиткового мінімуму, а не шляхом орієнтації на динаміку середньої заробітної плати, як це прийнято у економічно розвинених країнах.

На нашу думку, для України доцільно було б орієнтуватися на закордонний досвід забезпечення фінансової безпеки домогосподарств, де

значна увага приділяється плануванню особистих фінансів як одному з найефективніших методів забезпечення фінансової безпеки.

2.2 Оцінка фінансової безпеки домогосподарств на ринку фінансових послуг України

Підвищення фінансової безпеки домогосподарств повинно відбуватися шляхом застосування комплексу заходів не тільки з боку самого домогосподарства, але і з боку всіх сфер фінансової системи, направлених на підвищення фінансової стійкості, фінансової незалежності домогосподарств.

Стимулом для поживлення платоспроможного попиту населення може виступати банківське кредитування, що спричиняє поживлення пропозиції за рахунок власного виробництва, або за рахунок імпорту, що також стимулює вітчизняних виробників. Підприємства знижують ціну та підвищують якість продукції, що призводить до розширення товарного асортименту, насичення ринку конкурентоспроможною продукцією, кращого задоволення потреб споживачів. Зростання обсягів виробництва стимулює збільшення кількості робочих місць та, відповідно, рівня зайнятості, що у свою чергу підвищить податкові надходження до бюджету. Описані вище процеси позитивно впливають на фінансову безпеку домогосподарств, оскільки створюють умови для населення, в яких воно має можливість працювати, заробляти фінансові ресурси та витратити їх на якісні продукти та послуги. Проаналізувавши статистичні дані з обсягів кредитування домогосподарств України за останні десять років, можна стверджувати, що ринок банківських кредитів населенню сконцентрований на споживчому кредитуванні (рис. 2.3).

Рисунок 2.3 – Структура кредитів, наданих домогосподарствам за цільовим призначенням за 2010-2019рр. [15].

Більше інформації щодо структури кредитів, наданих домогосподарствам за цільовим спрямуванням, подано у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6 – Кредити надані домогосподарствам за цільовим спрямуванням за 2015-2019 роки (залишки коштів на кінець періоду) [15].

Рік	Усього кредитів, наданих домогосподарствам			У тому числі								
				Споживчі кредити			На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості			Інші кредити		
	Сума, млн. грн.	%	темп росту %	Сума, млн. грн.	частка, %	темп росту %	Сума, млн. грн.	частка, %	темп росту %	Сума, млн. грн.	частка, %	темп росту %
2015	174869	100	82,8	104879	60,0	77,6	66169	37,9	92,2	3821	2,2	88,5
2016	163333	100	93,4	101528	62,2	96,8	58549	35,8	88,5	3255	2,0	85,2
2017	174182	100	106,6	122066	70,1	120,2	48268	27,7	82,4	3848	2,2	118,2
2018	201102	100	115,5	151625	75,4	124,2	44458	22,1	92,1	5019	2,5	130,4
2019	212515	100	105,7	173702	81,7	114,6	32611	15,3	73,4	6203	2,9	123,6

У 2015 році на фоні економічної кризи відбулося зниження обсягів кредитування населення на 17,2% або на 36,346 млрд. грн. Спадна тенденція тривала аж до 2017 р., наприкінці якого обсяг кредитування домогосподарств становив 174,182 млрд. грн., що майже на 37,033 млрд. грн. менше ніж у 2014 р. І лише наприкінці 2019 року було відновлене кредитування населення на рівні докризових обсягів. У 2017-

2019 рр. на ринку споживчих кредитів активно розвивався лише сегмент дрібних кредитів – це готівкові кредити, кредитні карти та кредити на споживчі товари. Вони й забезпечили поживлення цього сегменту, про що свідчить зростання споживчих кредитів – (20-24%) та кредитів на інші цілі – (23-30%).

Незважаючи на зусилля уряду щодо вирішення проблем з житлом для переселенців з окупованих територій та учасників АТО, відновити обсяги кредитування на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості не вдалося. Навпаки кредити на ці цілі постійно скорочувались і на кінець 2019 року їх обсяги становили лише 32,611 млрд. грн., або 49,3% проти 2015 року. Це яскраво свідчить про подальше зубожіння населення, невпевненість населення в майбутньому через економічну, політичну та військову ситуацію на Сході країни.

На тлі економічної нестабільності в країні багато банків, через підвищення ризиків цього виду кредитування населення, взагалі згорнули його. Така ситуація зумовлена, насамперед, впливом депозитів населення, зниженням ліквідності банків, новою хвилею неплатежів з боку позичальників і зростанням проблемної заборгованості [11, с.154].

Протягом 2017-2019 рр. тривало активне відновлення кредитування, переважно за рахунок зростання споживчих кредитів національній валюті (табл. 2.7).

Таблиця 2.7 – Динаміка та структура банківських споживчих кредитів українських домашніх господарств у розрізі валют за 2015-2019 рр. [15]

Показник		Залишки на 31.12.				
		2015	2016	2017	2018	2019
Споживчі кредити всього	сума, млн. грн.	104879	101528	122066	151625	173702
	темп росту, %	77,6	96,8	120,2	124,2	114,6
1	2	3	4	5	6	7
В тому числі за валютою отримання:						
У гривнях	сума, млн. грн.	66662	64859	93436	125413	158339
	темп росту, %	69,6	97,3	144,1	134,2	126,3
	частка, %	63,6	63,9	76,5	82,7	91,2
У доларах США	сума, млн. грн.	36268	34901	26965	24796	14418
	темп росту, %	97,1	96,2	77,3	92,0	58,1
	частка, %	34,6	34,4	22,1	16,4	8,3

Продовження таблиці 2.7

1	2	3	4	5	6	7
У євро	сума, млн. грн.	1140	1034	901	771	503
	темп росту, %	97,6	90,7	87,1	85,6	65,2
	частка, %	1,1	1,0	0,7	0,5	0,3
В інших валютах	сума, млн. грн.	809	734	765	644	441
	темп росту, %	100,1	90,7	104,2	84,2	68,5
	частка, %	0,8	0,7	0,6	0,4	0,2

Завдяки цьому портфель споживчих кредитів населення (у гривні) на кінець 2019 року зріс більше ніж у двічі проти 2015 року, а їх частка збільшилася з 63,6% до 91,2%, що свідчить про поступове зміцнення довіри до банків і національної валюти. В той же час залишки за кредитами в іноземній валюті (в доларовому еквіваленті) зменшилися за досліджуваний період з 36,268 млрд. грн. до 14,418 млрд. грн., що становить 60%. Частка кредитів і іноземній валюті знизилася з 36,4% у 2015 році до 8,8% у 2019 році. Цьому сприяла також реструктуризація валютних кредитів населення.

Інвестиційна діяльність домогосподарств на фінансовому ринку України характеризується неоднозначністю та фрагментарністю процесів. Головну роль у залученні заощаджень фізичних осіб на фінансовий ринок упродовж тривалого періоду відіграє депозитний ринок, який за своїми обсягами значно випереджає інші сегменти фінансового ринку.

Якщо розглянути динаміку вкладень домогосподарств у банки України впродовж останніх десяти років (рис. 2.4), можна спостерігати зростання обсягу депозитів, і у докризовому 2013р. обсяг вкладень у гривні значно перевищує обсяг вкладень у іноземній валюті, що свідчить про зростання довіри населення як до національної валюти, так і до банківської системи загалом.

Однак внаслідок нестабільної політичної ситуації на сході України, у 2014-2016рр. обсяги депозитів у іноземній валюті переважають обсяги вкладів у гривні. Така ж ситуація характерна була у період світової фінансової кризи, оскільки у 2009 р. відбувся значний відтік коштів з

банківської системи на фоні зростання тривожних очікувань клієнтів про девальвацію національної валюти. Внаслідок цього населення швидше конвертує наявні кошти у долар чи євро і заощаджує фінансові ресурси у більш стабільних валютах.

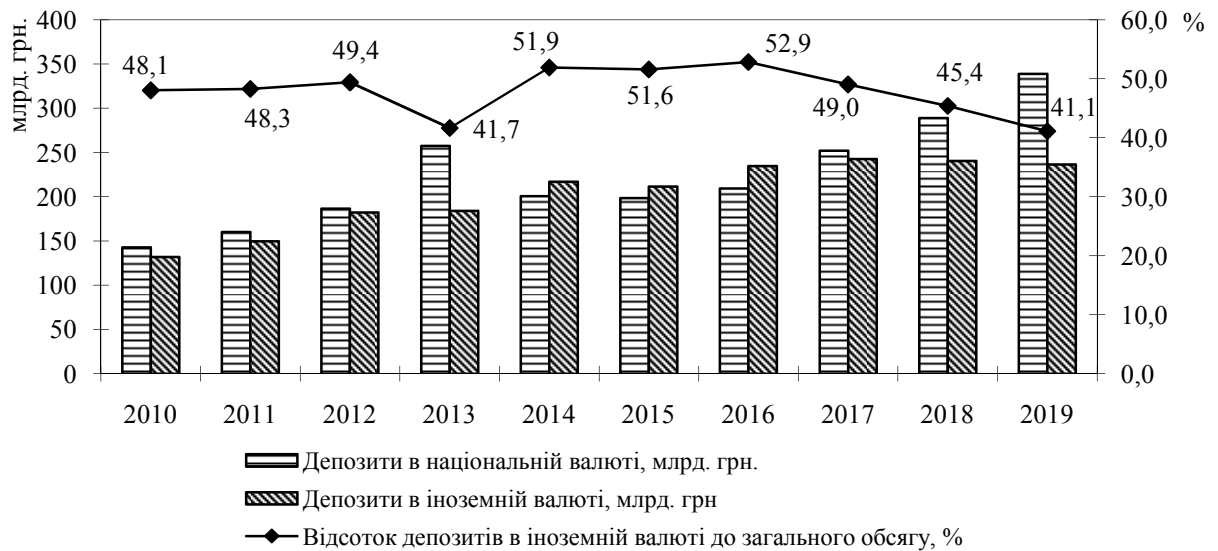

Рисунок 2.4. Динаміка депозитів домогосподарств у розрізі валют у 2010-2019 рр. [15].

При формуванні заощаджень у 2017-2019рр. українці надавали перевагу вкладам у національній валюті (табл. 2.8). В результаті, обсяг гривневого депозитного портфелю за підсумками 2017 року українців досягнув докризового рівня, який банківська система мала у 2013 р. Притоку коштів у вклади в національній валюті сприяли високі темпи зростання заробітної плати у 2017 р. (мінімальна зарплата зросла вдвічі), більш привабливі процентні ставки за гривневими депозитами, ніж за валютними, а також помірна волатильність курсу гривні протягом року. Обсяг гривневих депозитів населення у платоспроможних банках за 2019 рік збільшився на 17,2% до 339,2 млрд. грн., в той час як в іноземній валюті темпи приросту депозитів скоротилися на -1,7% , або на 4,0 млрд. грн.

Таблиця 2.8 – Депозити домогосподарств в Україні за видами валют в динаміці за 2010 – 2019 рр. (залишки коштів на кінець періоду)[15]

Період	Усього		За видами валют:							
			у національній валюті		в іноземній валюті					
	млрд. грн.				млрд. грн.		усього		в т.ч. у розрізі валют	
			млрд. грн.	темп росту, %			млрд. грн.	темп росту, %	долар США	темп росту, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2010	275,1	128,5	142,9	141,3	132,2	117,0	96,1	122,3	36,1	104,9
2011	310,4	112,8	160,5	112,3	149,9	113,4	114,9	119,6	35,0	97,0
2012	369,3	119,0	186,8	116,4	182,5	121,7	149,3	129,9	33,2	94,9
2013	442,0	119,7	257,8	138,0	184,2	100,9	150,7	100,9	33,5	100,9
2014	418,1	94,6	200,9	77,9	217,2	117,9	181,1	120,2	36,1	107,8
2015	410,9	98,3	198,9	99,0	212,0	97,6	177,4	98,0	34,6	95,8
2016	444,7	108,2	209,6	105,4	235,1	110,9	199,3	112,3	35,8	103,5
2017	495,3	111,4	252,4	120,4	242,9	103,3	203,7	102,2	39,2	109,5
2018	530,3	107,1	289,4	114,7	240,9	99,2	202,6	99,5	38,3	97,7
2019	576,1	108,6	339,2	117,2	236,9	98,3	198,4	97,9	38,5	100,5

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, основна мета якого захист прав та законних інтересів вкладників банків гарантує максимальну суму відшкодування обсягом 200 000 грн. Відшкодування коштів за вкладом в іноземній валюті відбувається в національній валюті України після перерахування суми вкладу за офіційним курсом гривні до іноземних валют, встановленим Національним банком України на день початку процедури виведення Фондом банку з ринку та введення тимчасової адміністрації.

Очевидно, що, зважаючи на нестабільну політичну та економічну ситуацію в країні, купівельна спроможність максимальної суми відшкодування у 2019 р. суттєво нижча, ніж у 2013 р. Більше того, ця сума в еквіваленті долара США у 2013 р. становила 16,6 тис. дол. США, а враховуючи девальвацію вітчизняної валюти протягом останніх чотирьох років, максимальна сума відшкодування станом на 01.01.2019 р. становила 7,3 тис. дол. США. Таким чином, дана ситуація може спровокувати підрив фінансової безпеки домогосподарств, які скористалися можливістю заощаджувати в національній валюті. Для її уникнення необхідні зміни у

законодавстві, а саме у Законі України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Слід відмітити також, що відбулося суттєве скорочення приросту фінансових активів домогосподарств у 2019 році до -95017 млн. грн. (для порівняння у 2018 році даний показник становив 54436 млн. грн.) (див. табл. 2.4). Така тенденція свідчить про зниження спроможності домогосподарств заощаджувати, а також задоволення частини своїх поточних потреб за рахунок накопичених заощаджень. Забезпечення фінансової безпеки домогосподарств передбачає не лише задоволення фізіологічних потреб на мінімальному рівні, а й створення належного рівня життя з можливістю заощаджувати, оскільки саме заощадження є джерелом багатства та індикатором захищеності від бідності та безробіття [8, с. 212; 95, с. 10].

Протягом 2015-2018 рр. простежується збільшення сумарної номінальної вартості цінних паперів на фондовому ринку України. Однак участь домогосподарств у вітчизняному фондовому ринку характеризується гранично низьким рівнем (рис. 2.5, 2.6).

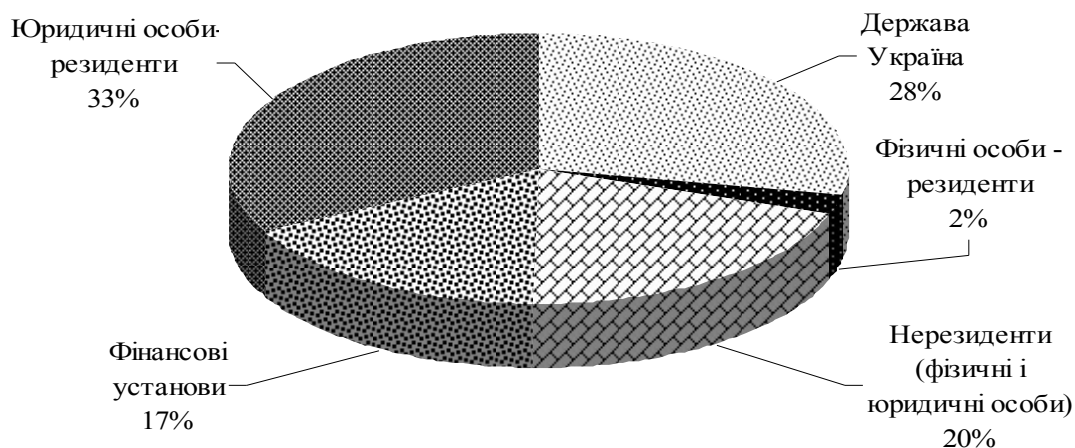

Рисунок 2.5 – Розподіл цінних паперів за загальною номінальною вартістю на рахунках власників у депозитарних установах станом на 31.12.2018, %.

Джерело: складено автором за даними [70].

У 2018 р. частка загальної номінальної вартості цінних паперів у власності фізичних осіб-резидентів становила 2,42% від загальної номінальної вартості цінних паперів усіх депонентів, що свідчить про нестійку позицію населення як інвестора на вітчизняному фінансовому ринку.

Рисунок 2.6 – Загальна номінальна вартість цінних паперів з розподілом за видами депонентів в 2014-2018 рр. за даними депозитарних установ, млрд. грн.

Джерело: складено автором за даними [70].

Обсяг торгів на фондовому ринку збільшився у 2018 р. порівняно з 2017 р. з 468,69 млрд. грн. до 590,58 млрд. грн. Однак це збільшення відбулося, переважно, за рахунок операцій з державними цінними паперами. У 2018 р. обсяг торгів державними облигаціями України становив 406,42 млрд. грн., що більше на 58,7% порівняно з 2017 р. У 2018 р. частка торгів державними облигаціями України на ринку цінних паперів продовжувала зростати порівняно з показником 2017 р. і становила 69% [70].

Протягом 2017-2018 рр. спостерігається підвищена активність населення при купівлі облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП). На початок 2017 р., інвестиції фізичних осіб в ОВДП становили 104 млн. грн., станом на 01.10.2018 р. ця цифра зросла більше, ніж у 48 разів — до 5,1 млрд. гривень. Це спричинено низкою переваг ОВДП, а саме: облігації внутрішньої державної позики гарантують високу дохідність і мінімальний рівень ризику, адже держава зобов'язується виплатити 100% вкладу; при вкладенні коштів у ОВДП відсутній податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), що становить 18%; висока ліквідність ОВДП дозволяє продавати і купувати облігації на вторинному ринку в будь-який момент; існує гарантія стабільного доходу при вкладеннях на тривалий період (до 5 років) [70].

Долучаючись до інвестування на ринку цінних паперів, домогосподарства мають можливість підвищити рівень своєї фінансової безпеки через диверсифікацію грошових вкладень. Інвестуючи кошти у різноманітні фінансові активи, фізичні особи мають змогу захиститися від тотальних втрат всіх заощаджень. Однак невелика активність індивідуальних інвесторів на вітчизняному фондовому ринку зумовлена низкою причин: по-перше, низький рівень довіри до фінансових інструментів, відмінних від банківських, що впливає із другої причини — недостатньої поінформованості населення про переваги і недоліки тих чи інших цінних паперів; по третє: невеликі обсяги заощаджень домогосподарств через низький рівень доходів.

Забезпечити фінансову безпеку домогосподарств неможливо без належного рівня фінансової грамотності, що являє собою сукупність знань, вмінь та навичок, які потрібні населенню для прийняття відповідальних економічних і фінансових рішень з належним рівнем компетентності, і забезпечує соціальну стабільність у суспільстві [79, с. 35]. Зрозуміло, що уміння управляти власними та сімейними фінансами підвищить добробут домогосподарств, а обізнаність з

асортиментом фінансових послуг дозволить активніше використовувати можливості на фінансовому ринку. Крім того, фінансова грамотність допомагає бути обачливим, розпізнаючи фінансові піраміди та інші шахрайські схеми, а також уникати накопичення непосильних боргів.

Відповідно для розвитку вітчизняної економіки завдання підвищення фінансової грамотності громадян є дуже важливим, оскільки вона дозволить домогосподарствам здійснювати ефективний контроль за використанням власних фінансових ресурсів і приймати якісні фінансові рішення.

На основі вищенаведеного, стан фінансової безпеки домогосподарств України можна окреслити такими характеристиками:

1. Фінансову безпеку домогосподарств в Україні підривають зростання податків на доходи та майно, значна частка витрат домогосподарств, що припадає на їжу, життя «в борг», високий рівень податкового навантаження, неформальна зайнятість, низький рівень фінансової грамотності. Це пов'язано з необґрунтованим використанням інструментарію забезпечення фінансової безпеки домогосподарств в Україні з боку держави.

2. Фінансова безпека домогосподарств є під загрозою у зв'язку з низьким рівнем фінансової грамотності громадян. Сьогодні проблему підвищення фінансової грамотності можна віднести до загальнонаціональної проблеми функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств, оскільки вона безпосередньо пов'язана із зростанням конкурентоспроможності держави та її фінансовою безпекою.

3. Низький рівень довіри населення до інституцій фінансового сектору та фінансових інструментів, які пропонуються громадянам, є причиною зменшення інвестиційного потенціалу домогосподарств, що спричиняє зростання трансакційних витрат з управління фінансовими потоками та зниження ефективності діяльності фінансових посередників. Дане питання залишається невирішеним через недостатнє застосування

банківською та парабанківською системами фінансових важелів, що є складовими механізми забезпечення фінансової безпеки домогосподарств.

Закладання фундаменту ефективного соціально-економічного розвитку на мікрорівні дозволить сформувати потужний потенціал для забезпечення не лише фінансової безпеки домогосподарств, а й всієї країни. Соціально-економічна політика держави повинна бути спрямована на питання стабілізації демографічної ситуації, підвищення рівня зайнятості та гарантування достойного рівня заробітної плати. Саме через поєднання ефективної соціальної політики, правильного застосування фінансових важелів, за умови функціонування та якісного зростання розвинутого виробничого сектору можливий повноцінний розвиток людини, відповідне відтворення людського потенціалу та забезпечення добробуту населення [94, с. 180].

2.3 Аналіз стійкості фінансів вітчизняних домогосподарств

Фінансовий стан домашніх господарств залежить не тільки від їх економічної діяльності. Метою оцінки фінансового стану домашнього господарства є пошук потенційних можливостей для поліпшення якості життя, виконання своїх зобов'язань перед іншими суб'єктами економіки і для інвестування.

Для проведення оцінки фінансового стану домашнього господарства запропоновано систему показників, які можуть бути згруповані в такі групи: група 1 – показники майнового стану домогосподарств; група 2 – показники ліквідності, платоспроможності домогосподарств; група 3 – показники фінансової стійкості і незалежності домашніх господарств від позикових коштів.

Аналіз фінансово-майнового стану домашніх господарств здійснюється шляхом використання вертикального і горизонтального аналізу, оскільки в процесі життєдіяльності домашнього господарства величина та структура активів і джерел їх фінансування змінюється.

Розрахунок фінансово-майнового стану домашнього господарства ускладнюється відсутністю інформації, оскільки неможливо визначити існуючу вартість активів, якими розпоряджаються домашні господарства. Системою національних рахунків по інституційних секторах економіки передбачені рахунки накопичення: рахунок капіталу та фінансовий рахунок. Але дані рахунки формуються за рахунок щорічного «чистого заощадження».

Зміни приросту капіталу домашніми господарствами за рахунок заощаджень за 2014-2019 рр. надані в табл. 2.9.

Таблиця 2.9 – Показники приросту капіталу домашніх господарств

Показники	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1. Активи, млн. грн.	59983	67032	54839	83703	96340	101312
Абсолютне відхилення до попереднього періоду, млн. грн.	-86675	7049	-12193	28864	12637	4972
2. Накопичення основного капіталу, млн. грн.	29845	32086	35497	43972	46319	48003
Абсолютне відхилення до попереднього періоду, млн. грн.	-5195	2241	3411	8475	2347	1684
У % до всього капіталу	49,76	47,87	64,73	52,53	48,08	47,38
3. Оборотні активи, млн. грн.	30138	34946	19342	39731	50021	58729
Абсолютне відхилення до попереднього періоду, млн. грн.	-81480	4808	-15604	20389	10290	8708
У % до всього капіталу	50,24	52,13	35,27	47,47	51,92	57,97
4. Зміна матеріальних оборотних коштів, млн. грн.	2490	3418	3376	-1528	-541	-433
Абсолютне відхилення до попереднього періоду, млн. грн.	1546	928	-42	-4904	987	108

Джерело: Розраховано автором на основі даних [85]

Представлені дані дозволяють виявити такі тенденції приросту капіталу домогосподарств: 1) значна зміна показників у фінансах домогосподарств за 2014-2019 рр. обумовлена анексією Криму та тимчасовою окупацією частини

територій у Донецькій та Луганській областях; 2) простежувалась щорічна тенденція збільшення активів (за винятком 2016 року) з 59983 млн. грн. до 101312 млн. грн.; 3) за аналізований період структура активів змінювалась, що обумовлене зменшенням частки обігових активів домашніх господарств з 52,13 % від усіх активів у 2015 році до 35,27% у 2016 р. і одночасним збільшенням вкладень коштів в основні засоби до 64,73%. Втім, за 2017-2019рр. вектор тенденції змінився на протилежний. В результаті чого частка оборотних активів у 2019р. досягла максимального значення за останні шість років і становила 57,97% при одночасному зниженні рівня капіталовкладень до 47,38%; 4) зміни матеріальних оборотних коштів, які стабільними темпами збільшувались до 2016 р. включно й почали зменшуватися з 2017 р. Це свідчить про те, що в період кризи у домашніх господарств зростають поточні витрати і їх прагнення інвестувати свої фінансові кошти в основний капітал обмежується.

Аналіз фінансово-майнового стану можна поділити на дві групи: аналіз стану необоротних активів і аналіз стану оборотних активів. Аналіз стану необоротних активів неможливо провести, оскільки в статистичних даних не відображається вартість необоротних активів на певну дату. Дослідження домашніх господарств статистикою обмежується обліком наявності у домашніх господарств тих чи інших основних засобів.

Наявність основних засобів домашніх господарств за 2014–2019рр. показано в табл. 2.10.

Життєдіяльність сучасного домашнього господарства практично неможлива без наявності майна. Так, відсутність житла у домашнього господарства характеризує його майновий стан як нестійкий, оскільки саме житло посідає одну з перших ієрархічних сходинок життєвих потреб. За даними табл. 2.10 загальна площа житлового фонду України росте, проте це зростання незначне – 45,3 млн. кв. м за шість років.

Таблиця 2.10 – Динаміка основних засобів домашніх господарств України [18]

Показники	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Показники житлового фонду домашніх господарств						
Кількість квартир, тис. шт.	16785	16886	16912	16987	17100	17380
Абсолютне відхилення до попереднього року, тис. шт.	-2583	101	26	75	113	280
Загальна площа житлового фонду, млн. кв. м	966,1	973,8	977,9	984,8	993,3	1011,4
Абсолютне відхилення до попереднього року, млн. кв. м	-130,5	7,7	4,1	6,9	8,5	18,1
Кількість кв. м на 1 жителя	22,6	22,9	23,1	23,3	23,7	24,2
Абсолютне відхилення до попереднього року, кв. м	-1,2	0,3	0,2	0,2	0,4	0,5
Кількість кв. м на 1 домогосподарство	60,1	64,6	65,0	65,7	66,5	68,1
Абсолютне відхилення до попереднього року, кв. м	- 4,6	3,5	0,4	0,7	0,8	1,6
Показники забезпеченості земельними ділянками						
Кількість домашніх господарств, що мають земельні ділянки, тис.	8847,5	8324,0	8362,5	8234,4	8175,8	8101,0
Абсолютне відхилення до попереднього року, тис.	-358,1	-523,5	38,5	-128,1	-58,6	-74,8
Частка забезпечення ділянками із загальної кількості домогосподарств, %	55,0	55,2	55,6	54,9	54,7	54,6
Показники забезпеченості автотранспортними засобами						
Наявність мотоциклів, мопедів, скутерів в середньому на 100 домогосподарств, шт.	54	-	55	-	59	-
Абсолютне відхилення до попереднього року, шт.	2	-	1	-	4	-
Наявність легкових автомобілів в середньому на 100 домогосподарств, шт.	23	-	23	-	25	-
Абсолютне відхилення, шт.	1	-	-	-	2	-

У 2019 р. на 1 жителя України припадає 24,2 кв. м, що на 1,8 кв. м більше, в порівнянні з 2014 р. В той же час житлова площа на 1 особу в США складає близько 70 кв. м., в Данії – 50,6 кв. м., в Німеччині – 40,1 кв. м., в Голландії – 41 кв. м., в Австрії – 38,3 кв. м, у Франції – 37,5 кв. м, у Фінляндії – 36,3 кв. м., в Ірландії – 35 кв. м., в Чехії – 28,7 кв. м., в Естонії – 27,7 кв. м [83].

За даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України частина площі до 9 кв.м на одного громадянина складає 15 %. Таким житлом забезпечено переважно бідну частину населення. Найбільш високий рівень забезпечення житлом характерний для населення з високими доходами, більше від 37 % з них мають понад 30 кв. м на одного члена сім'ї [9]. У той же час на одне домогосподарство припадає 68,1 кв. м (2019р.).

Однією з проблем є перенаселеність житла, як найбільш значущих житлових проблем, особливо для низькодохідних верств населення. Попри значну кількість новобудов, 53,7% громадян України мешкають у перенаселеному житлі. Тоді як у Великій Британії, Франції, Фінляндії, Германії рівень перенаселення складає 7%, в Бельгії взагалі 3,7%, а в ЄС в середньому – 16,6%. Можливості вирішення житлового питання, які існують в розвиненій Європі, мають бути доступними в Україні. Крім того, ми приєдналися до глобального процесу забезпечення сталого розвитку – реалізації Цілей сталого розвитку, які були офіційно затверджені на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН у вересні 2015 р. Ціль 11 ЦСР передбачає, що до 2030 р. має бути забезпечений загальний доступ до достатнього, безпечного, недорогого житла й основних послуг [66].

На нашу думку, сьогодні доцільно створити три рівні вирішення житлового питання громадян України. Перший рівень – іпотечне кредитування придбання житла від комерційних і державних банків за ринковими ставками. Другий рівень повинен охопити громадян, які мають можливість отримати іпотечний кредит у банку та при цьому потребують підтримки держави в перші роки погашення кредиту. Для них має працювати програма компенсації частини відсотків за іпотечним кредитом протягом перших років користування кредитом. Третій рівень – це доступна державна іпотека для соціально вразливих осіб.

Однак фундаментом житлової політики держави має бути системність і послідовність. Лише за цієї умови можна створити сприятливі для більшості українців умови для вирішення їхнього житлового питання.

Згідно з Конституцією України земля є основним національним багатством, яке знаходиться під охороною держави. Право власності на землю гарантується [44]. За аналізований період відбувається зменшення кількості домогосподарств, що мають земельні ділянки, на 671,7 тис. Земельними ділянками забезпечено трохи більше 50% всіх домогосподарств. Вартість земельного майна розрахувати неможливо через відсутність необхідної інформації про загальну площу земель, що знаходяться у домашніх господарств, ні про середню вартість 1 сотки землі в Україні.

За аналізований період спостерігається невелике зростання забезпеченості автомобілями (на 2 шт. на 100 домашніх господарств).

«Краща забезпеченість населення приватними автомобілями в Запорізькій, Полтавській, Харківській, Київській областях. Найменше забезпечені автомобілями домогосподарства Одеської, Чернігівської, Рівненської, Тернопільської областей» [84]. «У Європі рівень автомобілізації в середньому складає 400 авто на 1000 жителів, а в Італії він доходить до 600» [21]. Таким чином, майнове забезпечення домашніх господарств України є недостатнім, що обумовлено, з одного боку, вкрай низькими доходами населення, а з іншого – європейськими цінами на житло, автомобілі тощо.

Класифікація оборотних коштів домашніх господарств за ступенем ліквідності і джерело інформації про стан кожного елементу оборотних коштів наведена табл. 2.11.

Одна з найважливіших характеристик фінансового стану домогосподарства – фінансова стійкість, яка є здатністю домогосподарства функціонувати в економічному середовищі, зберігати фінансову рівновагу під впливом негативних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, платоспроможність і право виступати інвесторами.

Таблиця 2.11 – Класифікація оборотних коштів домашніх господарств за ступенем ліквідності [12, с.120]

Ступінь ліквідності	Елементи оборотних коштів	Джерело інформації про стан
1	2	3
Високоліквідні	- грошові кошти, зокрема:	НБУ, агрегат М0 (частина грошових коштів, що знаходяться у домашніх господарств не виділяється)
	- готівка	
	- на кредитних картках	НБУ, кредити і депозити домашніх господарств
	- на депозитних рахунках в національній і іноземній валюті	
	- на поточних рахунках в національній і іноземній валюті	
	• золоті злитки	Немає джерела інформації
	• вироби з дорогоцінних металів	Немає джерела інформації
• цінні папери	ДКЦПФР	
Средньоліквідні	- дебіторська заборгованість	ДСС (тільки приріст)
Низьколіквідні	Матеріальні оборотні кошти:	ДСС (тільки приріст)
	- тварини на вирощуванні і відгодівля;	По окремих елементах інформації немає
	- готова продукція;	
	- виробничі запаси	

В умовах ринкової економіки, коли наша країна знаходиться під впливом світових інтеграційних процесів і нестійкості фінансових ринків, світових валют, необхідно зміцнювати стійкість фінансової системи в цілому й окремих її складових.

МВФ розробив показники фінансової стійкості для всіх секторів економіки, у тому числі і для домашніх господарств. Фінансова стійкість домашніх господарств визначається набором показників фінансової стійкості. Згідно даної методології «показники фінансової стійкості – це індикатори поточного фінансового стану і стійкості всього сектора фінансових установ країни, а також сектори корпорацій і сектора домашніх господарств, які є клієнтами фінансових установ» [64].

Для розрахунку показників фінансової стійкості МВФ розробив два звітні документи: звіт про доходи і витрати і балансовий звіт. У цих звітах відображено інформацію про обсяг й структуру доходів і витрат домашніх господарств, про зобов'язання і активи.

Звіт про доходи і витрати домогосподарств за 2014-2019 рр. відображено у табл. 2.12.

Таблиця 2.12 – Фінансовий звіт домашніх господарств України за 2014 –2019 рр. (млн. грн.)

Показники	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1. Заробітна плата працівників і службовців по найму	615022	709590	898326	1209097	1529367	1753337
2. Прибуток та змішаний дохід	254307	323506	378213	477854	572065	678275
3. Отриманий дохід від власності	85114	80035	75452	78673	91164	94481
4. Поточні виплати соціальної допомоги	562325	658885	699340	886458	1056134	1173253
5. Поточні податки на доходи, майно і інші поточні виплати	145736	154187	182914	239898	302237	370036
6. Валовий дохід (1+2+3+4-5)	1371032	1617829	1868417	2412184	2946493	3329310

Джерело: складено автором за даними [72].

Форма балансу домашніх господарств наведена в табл. 2.13

Таблиця 2.13 – Баланс домашніх господарств України за 2014 –2019 рр. (млн. грн.)

Показники	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1. Активи, всього	59983	67032	54839	83703	96340	59983
2. Борг, всього	148740	100518	90507	95575	117594	146902
в тому числі:						
3. Кредити і позики	145792	97553	87118	92063	113769	142651
4. Інші зобов'язання	2948	2965	3389	3512	3825	4251
5. Чиста вартість активів	-88757	-33486	-35668	-11872	-21254	-86919
8. Пасиви, всього	59983	67032	54839	83703	96340	59983
9. Виплати на обслуговування боргу (відсотки і основна сума)	214196	177875	166776	177760	205017	216865
10. Борг, забезпечений нерухомістю	72156	60215	60265	38601	42308	26616

Джерело: складено автором за даними [15; 72].

На основі даних фінансових звітів проводиться розрахунок індикаторів фінансової стійкості. Основні індикатори фінансової стійкості домашніх господарств показано в табл. 2.14.

Таблиця 2.14 – Індикатори фінансової стійкості домогосподарств

Індикатори	Основна характеристика	Оцінка показника
1	2	3
Борг / ВВП	Даний ПФС вимірює загальний рівень заборгованості домашніх господарств (зазвичай пов'язаною із споживчими кредитами і іпотекою) щодо ВВП.	У динаміці зменшення
Витрати на обслуговування і виплату боргу / Дохід	Даний ПФС вимірює здатність домогосподарств проводити свої виплати (відсотків і основної суми) в рахунок обслуговування боргу	У динаміці зменшення
Борг / Вартість заставного забезпечення	Даний ПФС вимірює рівень кредитного ризику	У динаміці зменшення
Борг / Активи	Даний ПФС вимірює здібність домогосподарств до виплати суми боргу за рахунок фінансових активів, а в деяких випадках і нефінансових	У динаміці зменшення
Активи / ВВП	Вимірює загальний рівень фінансових і нефінансових активів домогосподарств по відношенню до ВВП	У динаміці збільшення
Борг / Витрати на обслуговування і виплату боргу	Даний показник показує частку основної суми боргу в загальній сумі заборгованості	У динаміці зменшення

Розрахунок показників фінансової стійкості відображено в табл. 2.15.

Таблиця 2.15 – Розрахунок індикаторів фінансової стійкості домогосподарств, %

Індикатори	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1. Борг / ВВП	9,37	5,05	3,79	3,20	3,30	3,70
2. Борг/Дохід	10,85	6,21	4,84	3,96	3,99	4,41
3. Витрати на обслуговування і виплату боргу / Дохід	15,62	10,99	8,93	7,37	6,96	6,51
4. Активи / ВВП	3,78	3,37	2,30	2,81	2,71	1,51
5. Борг / Активи	247,97	149,96	165,04	114,18	122,06	244,91
6. Борг / Вартість заставного забезпечення	206,14	166,93	150,18	247,60	277,95	551,93
7. Дохід / ВВП	86,40	81,36	78,33	80,84	82,75	83,77
8. Борг / Витрати на обслуговування і виплату боргу	69,44	56,51	54,27	53,77	57,36	67,74

По-перше, за аналізований період зменшилось боргове навантаження: борг до ВВП зменшився більше ніж у 2,5 рази і склав 3,70%, борг до доходу також зменшився на 6,44 %. Такий показник в порівнянні з

борговим навантаженням домашніх господарств європейських країн незначний. Так, сильне боргове навантаження домашніх господарств у Великобританії, становить 100% ВВП. У Естонії, як і у Фінляндії, співвідношення кредитів на домашнє господарство по відношенню до ВВП складає середній показник по ЄС – близько 50% [12, с. 126].

По-друге, зменшилося навантаження на доходи щодо обслуговування поточної заборгованості: витрати на обслуговування і виплату боргу до доходу зменшилися з 15,62 % у 2014 році до 6,51% у 2019 році. Це відбулося з одного боку за рахунок збільшення доходів домогосподарств у 2016-2017рр., коли темпи приросту склали 129,2% і 113,0% відповідно, а з іншого боку відмічаємо зменшення кредитного портфеля домогосподарств у 2016-2017рр. проти 2015 року на 10% і 5% відповідно (табл. 2.13).

По-третє, збільшується борг до вартості заставного майна з 206,14 % до 551,93%, що означає збільшення кредитного ризику і пов'язане зі зменшенням частки іпотечного кредитування.

Перевищення суми боргу по відношенню до активів домогосподарств у динаміці за 2015-2018 рр. мало тенденцію до зменшення, але у 2019р. зросло більше ніж у 2 рази, що відбулося внаслідок зменшення приросту як фінансових так і нефінансових активів домогосподарств.

Таким чином, оцінка фінансового стану домашнього господарства була ускладнена повною або частковою відсутністю інформації про стан необоротних і оборотних активів домашніх господарств. Зі здійсненого дослідження можна зробити висновок про те, що фінансовий стан домашніх господарств можна охарактеризувати як нестійкий, що пов'язано з низькими доходами громадян (зменшення їх частки в ВВП до 83,77%), незабезпеченістю необхідним майном, зменшенням іпотечного кредитування.

Фінансовий стан є одним з критеріїв оцінки фінансової безпеки домашнього господарства, тому такий фінансовий стан відображається на

ослабленості фінансової безпеки домашніх господарств, що призводить до їх уразливості.

Для більш чіткої оцінки фінансової безпеки домашнього господарства скористаємося індикаторами фінансової безпеки домогосподарств, які наведено в табл. 2.16.

Таблиця 2.16 – Розрахунок індикаторів фінансової безпеки домогосподарства України за 2014–2019рр. [18; 25; 56;]

Індикатори	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ВВП на душу населення, грн.	35834	46210	55854	70224	84192	94590
ВВП на 1 домогосподарство, грн.	93649	131921	158668	199117	238408	267077
Інфляція в рік, %	24,9	43,3	12,4	13,7	9,8	4,1
Соціальні витрати (медицину, освіту, соціальний захист) на душу населення, грн.	4094,73	4961,64	5689,42	8118,24	9398,29	10022,41
Соціальні витрати на 1 домогосподарство, грн.	10373,55	14074,98	16115,86	22962,24	26526,32	29447,98
Показник соціальної нерівності (квінтільний коефіцієнт диференціації доходів населення)	1,9	1,9	1,9	1,9	2,0	2,1
Витрати (споживання) на душу населення, грн.	30672,69	36673,40	43214,36	55677,88	68088,69	85010,86
Частка зайнятих із загальної чисельності працездатних, %	90,3	90,5	90,3	90,1	90,9	91,5
Рівень безробіття %	9,7	9,5	9,7	9,9	9,1	8,6
Динаміка заборгованості по заробітній платі населенню, млн.грн.	1320,1	1880,8	1791,0	2368,4	2645,1	3220,9
Середня очікувана тривалість життя, років	71,37	71,38	71,68	71,98	71,76	72,01
Динаміка людей, що держують освіту, тис. чол	8 101	7 043	6 970	7 001	7 015	7 077
Частка населення, що здобуває вищу освіту зі всієї чисельності тих, що навчаються	25,75	24,41	23,47	23,06	22,31	21,85

Розрахунок ВВП на душу населення показує рівень економічного розвитку країни й ту кількість товарів і послуг, яка припадає на одну людину. З розрахунків видно, що ВВП на душу населення за 2014-2019 рр. росте, що свідчить про збільшення добробуту. Проте це недостатній рівень для європейської країни.

За даними ООН в 2019 р. Україна знаходилася на 93 місці з виробництва ВВП на душу населення (за паритетом купівельної спроможності) в сумі 13442 дол. США (для порівняння Люксембург – 120490, США – 65254, Польща – 34484, Угорщина – 33992, Латвія – 32014, Казахстан – 27292 дол. США) [82].

Рівень інфляції відбивається на добробуті домашніх господарств. Згідно зі статистичними даними рівень інфляції в країні постійно змінюється, у 2015 р. спостерігався найвищий рівень 43,3%, в наступні три роки її рівень знизився в 3-4 рази і за 2019 р. становив 4,1% [18].

На думку Найдьонова В.С. «основними чинниками інфляції в Україні є зростання доходів населення, що не відповідають можливостям їх товарного забезпечення, занепад виробництва споживчих товарів і зростання витрат виробництва. Населення отримує менше половини – а за деякими розрахунками лише близько 30 % номінальних доходів. Інше з'їдає інфляція і податки» [58].

Проте інфляція відображається не тільки на доходах домашніх господарств, які вони отримують щомісячно (щорічно). Так, Корнев М.Н. вважає, що «збиток від інфляції мають також власники фінансових активів з фіксованою вартістю. Причому в сучасних умовах одним з основних джерел позикових коштів є заощадження підприємницького і приватного сектора. Тобто інфляція в своєму русі не тільки знижує купівельну спроможність отримуваних доходів, Але й ту частину коштів, які зберігаються» [45].

Шикіна Н. А. вважає інфляційне навантаження як загрозу соціальної безпеки [92]. Таким чином, інфляція зменшує рівень фінансової безпеки домашніх господарств за рахунок зниження їх рівня доходів і заощаджень.

Не менш важливим показником фінансової безпеки є соціальні витрати держави з розрахунку на одну особу на медицину, освіту й соціальний захист. Дані табл. 2.16 свідчать про щорічне зростання соціальних витрат держави, за аналізований період вони зросли більше ніж вдвічі і в 2019 р. склали 10022,41 грн. Такий рівень державного забезпечення розвитку

людського капіталу – мізерний. Державні витрати на охорону здоров'я в Україні не перевищують 83 доларів на душу населення (за даними 2019 р.) і є найнижчими серед європейських країн [18; 56].

Значущим показником фінансової безпеки є квінтільний коефіцієнт диференціації доходів населення, який показує співвідношення мінімального рівня доходів серед 20 % найбільш забезпеченого населення до максимального рівня доходів 20 % найменше забезпеченого населення. Виходячи з приведених даних це перевищення складає в 2 рази, і в 2019 році збільшується лише на 0,1 пункт. Такі дані офіційної статистики досить позитивні, але на наш погляд, офіційна статистика не відображає реальний стан речей.

Впродовж 2014-2019 року спостерігається зниження економічної активності населення. Про це свідчать дані рівня безробіття на рівні 9,7-8,6 % і частка зайнятих із загальної чисельності працездатних на рівні 91,5% [18; 41]. Якщо говорити про «світову арену», то рівень безробіття у нас вищий, ніж в середньому в країнах Євросоюзу, де він дорівнює 6,2%, і це найнижчий показник із 2000 року. Для порівняння: в грудні 2019 року найнижчий рівень безробіття зафіксований в Чехії (2,0%), а також Німеччині та Нідерландах (по 3,2%). Найвищі показники безробіття спостерігались в Греції (16,6%) та Іспанії (13,7%) [83].

Проблема нашої країни не стільки рівень безробіття, скільки рівень оплати праці, як однієї з основних складових сукупного доходу громадян і показника рівня витрат. Крім низької оплати праці ще однією негативною межею є її заборгованість, яка за аналізований період в країні виросла вдвічі до 3220,9 млн. грн. на кінець 2019 р. [18].

Проведені дослідження і розрахунки фінансового стану та індикаторів фінансової безпеки свідчать про неналежний рівень захисту фінансів домогосподарств за умов посилення економічної нестабільності. Незважаючи на помірний рівень інфляції, загрозу добробуту українських домогосподарств становлять такі фактори, як посилення безробіття, зниження

платоспроможності домогосподарств через борги по заробітній платі та незадовільний рівень державної соціальної підтримки щодо медичного обслуговування та оплати житлово-комунальних послуг. Можна зробити висновок, що в силу об'єктивних причин (зростання витрат на оборону країни) відбулося певне зниження соціальної орієнтації державного бюджету. Водночас соціальне навантаження на бюджет в Україні є значним. Тому зміцнення фінансової безпеки українських домогосподарств має досягатися не за рахунок збільшення частки соціальних видатків, а за рахунок економічного зростання і більшого наповнення державного бюджету податковими платежами фізичних і юридичних осіб. На основі вище викладеного можна дійти висновку, що хоч у сфері фінансової безпеки домогосподарств України і відбулись окремі позитивні зміни, завдання подолання бідності та малозабезпеченості населення залишається відкритим та входить до пріоритетів соціальної політики держави. Навіть із урахуванням тіньової складової, Україна значно відстає від більшості європейських країн за рівнем оплати праці та пенсійного забезпечення. Тому підвищення рівня фінансової безпеки населення України та його наближення до європейських стандартів є найважливішим завданням держави, що відповідає цілям сталого розвитку. Реалізація цих завдань потребує зусиль у таких напрямках: забезпечення високих темпів економічного зростання; розширення можливостей зайнятості і гідної праці; забезпечення своєчасної виплати заробітної плати; підвищення рівня кваліфікації вітчизняних працівників; забезпечення масштабної детінізації економіки; формування ефективної системи перерозподілу національного доходу; забезпечення динамічнішого зростання доходів пенсіонерів, поширення дії такої соціальної гарантії як мінімальна заробітна плата на певні категорії населення поза наймом.

Висновки за розділом 2

В Україні існує велика кількість проблем з приводу належного фінансового забезпечення домогосподарств, серед яких зниження реальної заробітної плати внаслідок інфляції, знецінення національної валюти, нестабільна політична ситуація, безробіття тощо. Таким чином питання удосконалення механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств постає все більш гостро, особливо внаслідок структурних зрушень у вітчизняній економіці впродовж останніх років.

Мінімальна заробітна плата, що покликана боротися з бідністю, не здійснює функцію гаранта соціальної захищеності працівників. Однією з причин є встановлення розміру мінімальної зарплати, виходячи з розміру прожиткового мінімуму, а не шляхом орієнтації на динаміку середньої заробітної плати, як це прийнято у економічно розвинених країнах.

Фінансову безпеку домогосподарств в Україні підривають зростання податків на доходи та майно, значна частка витрат домогосподарств, що припадає на їжу, оплату зростаючих тарифів на комунальні послуги, життя «в борг», неформальна зайнятість, низький рівень фінансової грамотності. Крім того, існує суттєва частина коштів, які обертаються в тіні та не входять в структуру споживчих витрат, а саме: заробітна плата в конверті; чистий дохід громадян, зайнятих «човниковою» торгівлею; доходи від надання громадянам послуг фізичними особами, не зареєстрованими як приватні підприємці.

Поширення утриманських настроїв серед домогосподарств України, свідченням чого є значна частка соціальних допомог у структурі доходів, свідчить про проблеми у застосуванні державою важелів впливу на функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств, зокрема, у контексті коригування рівня мінімальної заробітної плати.

Участь населення у операціях на фінансовому ринку характеризується невисокою активністю, що спричинено низьким рівнем довіри як до банківської системи, так і до фінансових посередників в цілому. Така ситуація є індикатором недопрацювання фінансовими корпораціями інструментарію для належного функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств.

Фінансова безпека домогосподарств є під загрозою у зв'язку з низьким рівнем фінансової грамотності громадян. Сьогодні проблему підвищення фінансової грамотності можна віднести до загальнонаціональних, оскільки вона безпосередньо пов'язана зі зростанням конкурентоспроможності держави та її фінансовою безпекою. Закладення фундаменту ефективного соціально-економічного розвитку на мікрорівні дозволить сформувати потужний потенціал для забезпечення не лише фінансової, а й економічної безпеки всієї країни.

Соціальна політика держави повинна бути спрямована на питання стабілізації демографічної ситуації, підвищення рівня зайнятості та гарантування достойного рівня заробітної плати. Саме через поєднання ефективної соціальної політики та суспільної свідомості в розрізі управління власними видатками, за умови функціонування та якісного зростання розвинутого виробничого сектора можливий повноцінний розвиток людини, відповідне відтворення людського потенціалу та забезпечення добробуту населення. Однак у вітчизняних реаліях матеріальна складова залишається найвагомішою при визначенні добробуту домогосподарств як однієї з найважливіших складових їх фінансової безпеки. Відповідно, зростання рівня фінансової безпеки населення потребує значних зусиль, як домогосподарств, так і держави та фінансових посередників.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ
БЕЗПЕКИ ВІТЧИЗНЯНИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ3.1 Економетричне дослідження впливу фінансової безпеки на добробут
вітчизняних домогосподарств

Рівень якості життя домогосподарств найкраще відображається таким індикатором, як добробут населення, адже він відображає ефективність функціонування економічної системи держави та, відповідно, є однією з найважливіших складових фінансової безпеки домогосподарств. Можливість забезпечення високого рівня матеріального добробуту населення залежить, насамперед, від економічних і соціальних особливостей розвитку суспільства, його історичних передумов, національних традицій, а також загальноприйнятих у суспільстві норм і правил [1, с. 37].

Вагомість впливу функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки на добробут населення як одну з найважливіших складових фінансової безпеки домогосподарств досліджується на основі методу статистичних рівнянь залежностей [48, с. 303] шляхом визначення впливу чинників, які надають кількісну характеристику стану функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств (розмір середньомісячної заробітної плати, обсяг кінцевих споживчих витрат домогосподарств, обсяг витрат домогосподарств на освіту, обсяг соціальної допомоги населенню, обсяг нових депозитів, розміщених домогосподарствами у банках України) на показник добробуту населення. Цей метод використовується для оцінювання причинних взаємозв'язків економічних явищ і процесів. Значення даних показників впродовж 2015-2019 рр. наведено у додатку А.

Першим етапом побудови таких рівнянь є ранжування значень кожної факторної ознаки відповідно до показника добробуту, що виступає результативною ознакою з метою встановлення напряму зв'язку (додаток Б).

Зв'язок між величиною добробуту населення і кожною з факторних ознак є прямим, відповідно, для розрахунків потрібно вибирати рівняння прямої залежності. Розрахунок здійснюється за такою формулою [48, с. 297]:

$$y_{xz} = y_{max} \left[1 - B \left(d_{1-\frac{x_i}{x_{max}}} + d_{1-\frac{z_i}{z_{max}}} \right) \right], \quad (3.1)$$

де $y_{x 1-5}$ – рівняння множинної залежності;

y_{max} – максимальне значення результативної ознаки (добробуту населення);

B – сукупний параметр множинної залежності;

d – символ відхилень коефіцієнтів порівняння;

x_i, z_i – значення чинників (розмір середньомісячної заробітної плати, обсяг кінцевих споживчих витрат домогосподарств, обсяг витрат домогосподарств на освіту, обсяг соціальних допомог населенню, обсяг нових депозитів, розміщених домогосподарствами у банках України).

Для розрахунку параметрів рівняння і теоретичних значень рівня добробуту побудуємо таблицю (додаток В).

За даними таблиці, параметри рівняння множинної залежності будуть дорівнювати:

1. $Y_{max} = 47348.8$ (максимальна величина добробуту населення протягом 2012-2019 рр.)

2. Сукупний параметр багатofакторної залежності B розрахуємо за даними додатка Б.

$$B = \frac{\sum d_y}{\sum d_{ix_i}} = 0,204499, \quad (3.2)$$

де B – сукупний параметр багатofакторної залежності;

d_y – розмір відхилень коефіцієнтів порівняння результативної ознаки (добробут домогосподарств);

d_{ixi} – розмір відхилень коефіцієнтів порівняння факторних ознак x_{1-5} (розмір середньомісячної заробітної плати, обсяг кінцевих споживчих витрат домогосподарств, обсяг витрат домогосподарств на освіту, обсяг соціальних допомог населенню, обсяг нових депозитів, розміщених домогосподарствами у банках України). Рівняння багатofакторної залежності матиме вигляд:

$$y_{x_{1-5}} = 47348,8 \cdot \left[1 - 0,204499 \cdot \left(d_1 \frac{x_1}{x_{1 \max}} + d_2 \frac{x_2}{x_{2 \max}} + d_3 \frac{x_3}{x_{3 \max}} + d_4 \frac{x_4}{x_{4 \max}} + d_5 \frac{x_5}{x_{5 \max}} \right) \right] \quad (3.3)$$

де $Y_{x_{1-5}}$ – рівняння багатofакторної залежності;

d – символ відхилень коефіцієнтів порівняння;

x_{1-5} – значення факторних ознак (x_1 – розмір середньомісячної заробітної плати, x_2 – обсяг кінцевих споживчих витрат домогосподарств, x_3 – обсяг витрат домогосподарств на освіту, x_4 – обсяг соціальних допомог населенню, x_5 – обсяг нових депозитів, розміщених домогосподарствами у банках України);

$x_{i \max}$ – максимальне значення факторних ознак x_{1-5} протягом 2015-2019 рр. (x_1 – розмір середньомісячної заробітної плати, x_2 – обсяг кінцевих споживчих витрат домогосподарств, x_3 – обсяг витрат домогосподарств на освіту, x_4 – обсяг соціальних допомог населенню, x_5 – обсяг нових депозитів, розміщених домогосподарствами у банках України).

Це означає, що зміна сукупного розміру відхилень коефіцієнтів порівняння факторних ознак (розмір середньомісячної заробітної плати, обсяг кінцевих споживчих витрат домогосподарств, обсяг витрат домогосподарств на освіту, обсяг соціальних допомог населенню, обсяг

нових депозитів, розміщених домогосподарствами у банках України) на одиницю зумовлює зміну розміру відхилень теоретичних значень результативної ознаки Y (добробут домогосподарств) в 0,204499 рази. Більш чітке уявлення про характер цієї зміни дає графік множинної залежності добробуту домогосподарств від факторних ознак (рис. 3.1).

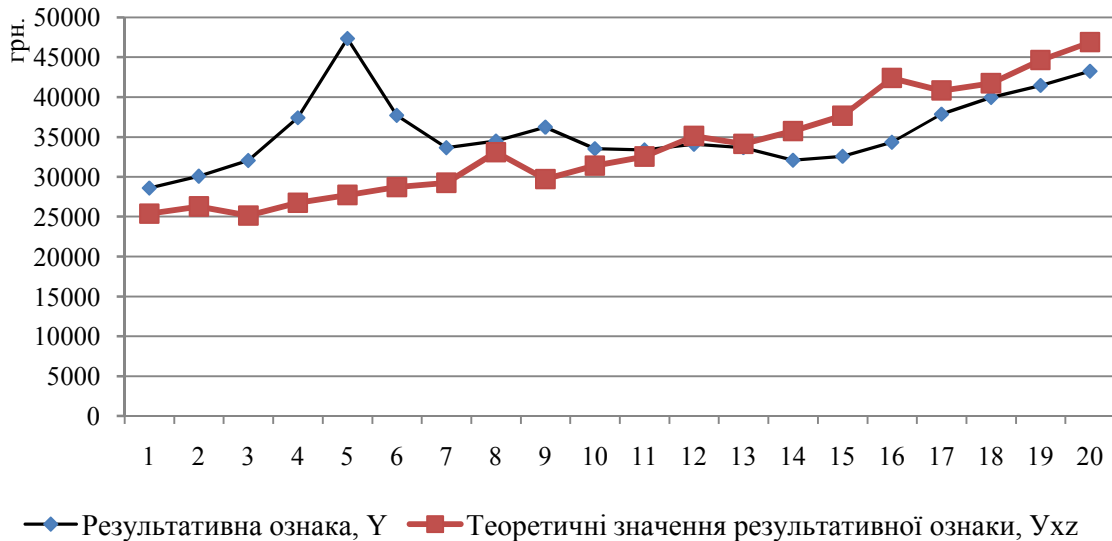

Рисунок 3.1 – Графік множинної залежності добробуту домогосподарства від досліджуваних факторних ознак

Джерело: складено на основі даних [9; 15; 71; 72]

Для оцінки стійкості зв'язку між факторними ознаками, а саме розміром середньомісячної заробітної плати, обсягом кінцевих споживчих витрат домогосподарств, обсягом витрат домогосподарств на освіту, обсягом соціальних допомог населенню, обсягом нових депозитів, розміщених домогосподарствами у банках України та добробутом домогосподарств обчислимо коефіцієнт стійкості зв'язку за формулою:

$$K = 1 - \frac{\sum |d_y - B \sum d_{ix_i}|}{\sum d_y}, \quad (3.4)$$

де K – коефіцієнт стійкості зв'язку між розміром середньомісячної заробітної плати, обсягом кінцевих споживчих витрат домогосподарств, обсягом витрат домогосподарств на освіту, обсягом соціальних допомог населенню, обсягом нових депозитів, розміщених домогосподарствами у банках України та добробутом домогосподарств;

d_y – розмір відхилень коефіцієнтів порівняння емпіричних значень результативної ознаки (добробуту домогосподарств);

bd_x – розмір відхилень коефіцієнтів порівняння теоретичних значень результативної ознаки (добробуту домогосподарств).

З метою визначення тісноти зв'язку, застосовують відповідну шкалу оцінки залежностей (табл. 3.1).

Таблиця 3.1– Шкала оцінки залежностей [49, с.122].

Критерії оцінки	Коефіцієнт стійкості зв'язку
<i>Нестійкий зв'язок:</i>	
дуже низький	До 0,5
низький	0,5 – 0,6
помітний	0,6 – 0,7
<i>Стійкий зв'язок:</i>	
середній	0,7 – 0,8
високий	0,8 – 0,9
дуже високий	0,9 і більше

Відповідно коефіцієнт стійкості зв'язку між розміром середньомісячної заробітної плати та добробутом домогосподарств $K_1 = 0,95$; обсягом кінцевих споживчих витрат домогосподарств та добробутом домогосподарств $K_2 = 0,95$; обсягом витрат домогосподарств на освіту та добробутом домогосподарств $K_3 = 0,93$; обсягом соціальних допомог населенню та добробутом домогосподарств $K_4 = 0,95$; обсягом нових депозитів, розміщених домогосподарствами у банках України та добробутом домогосподарств $K_5 = 0,93$. Розраховані значення свідчать про високий рівень стійкості зв'язку між результативною ознакою і кожною окремо взятою факторною, що зумовлено

низкою причин. По-перше, розмір заробітної плати є індикатором, що визначає загальний рівень життя населення, відповідно, достойна заробітна плата є основою формування платоспроможного попиту та добробуту працівника, а отже і всього домогосподарства. По-друге, депозитні послуги виступають не лише інструментом управління вільними грошовими ресурсами населення, але й засобом збереження і накопичення фінансових коштів, тому користуються популярністю серед домогосподарств, які бажають підвищити рівень власних сукупних ресурсів з метою покращення фінансового стану. По-третє, саме інвестиції у людський капітал є каталізатором економічного прогресу, освіченість сприяє прийняттю правильних управлінських рішень як у повсякденному житті, так і у фінансовій сфері, саме тому освіту слід розглядати як частину економічної політики держави [29, с. 33]. По-четверте, обсяг витрат домогосподарства демонструє його купівельну спроможність, і, відповідно, внесок у кругообіг економіки країни, що в результаті впливає на добробут громадян. По-п'яте, система соціальної підтримки населення, хоча й потребує кардинальних реформ та удосконалення, значно впливає на добробут домогосподарств, оскільки число реципієнтів соціальної допомоги зростає у зв'язку зі значною кількістю внутрішньо переміщених осіб (за даними Міністерства соціальної політики, станом на травень 2019 року кількість таких осіб складає більше 1,3 млн.) [26].

У нашому випадку значення коефіцієнта K для множинного зв'язку становить 0,77, що дозволяє зробити висновок про наявність стійкого зв'язку між основними показниками функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств та рівнем їхнього добробуту.

За даними додатка В про суму відхилень коефіцієнтів порівняння кожного чинника визначимо вагу впливу окремих чинників на показник добробуту домогосподарств як одну з найважливіших складових їх фінансової безпеки (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Вага впливу показників фінансової безпеки домогосподарств на величину їх добробуту впродовж 2015-2019рр.

Назва показника	Добробут населення	
	Сума відхилень коефіцієнтів порівняння кожного чинника (d_{xi})	Вага впливу кожного чинника на добробут населення, % $\left(\Delta_x = \frac{\sum d_{xi}}{\sum d_{ixi}}\right)$
Середня заробітна плата, грн (x_1)	14,150393	26,04
Кінцеві споживчі витрати домогосподарств (x_2)	12,546296	23,09
Витрати домогосподарств на освіту (x_3)	9,459510	17,41
Обсяг соціальних допомог населенню (x_4)	9,487288	17,46
Обсяг нових депозитів, розміщених домогосподарствами у банках України (x_5)	8,695231	16,00
Разом:	54,338718	100

Джерело: складено на основі даних [9; 15; 71; 72]

Дані таблиці свідчать про те, що найбільше на добробут населення впливає у динаміці чинник «Середня заробітна плата» (x_1) – 26,04%, що є очевидним, оскільки при належному застосуванні даного важеля у механізмі забезпечення фінансової домогосподарств можна розраховувати на зростання внутрішнього попиту, піднесення національного виробництва, створення нових робочих місць, загальне поліпшення життя населення та формування в суспільства відчуття захищеності та впевненості в майбутньому.

Наступним за значимістю є показник величини кінцевих споживчих витрат домогосподарств (x_2), що є безпосереднім і визначальним індикатором відповідного рівня життя населення. Проте, оскільки витрати є складним багатокomпонентним явищем, ми вирішили включити показник величини витрат на освіту серед домогосподарств (x_3), який є наступним за впливовістю на добробут. Це обґрунтовується тим, що грамотність (в тому числі і фінансова) є важливим інструментом для формування

власного добробуту як однієї з найвагоміших складових фінансової безпеки домогосподарств та достойного рівня життя. Вплив факторів соціальної допомоги населенню (x_4) та депозитів домогосподарств у банках України (x_5) приблизно однаково впливають на добробут населення – 17,46% та 16,00% відсотків. Це спричинено значною поширеністю утриманських настроїв серед громадян та популярністю банківських установ з-поміж інших фінансових посередників.

З метою збільшення добробуту домогосподарств важливим фактором виступає створення умов для зростання доходів, одержуваних від трудової діяльності. При розробці відповідних заходів політики доходів і зайнятості слід враховувати те, що збільшення реальних трудових доходів населення може бути наслідком, по-перше, стабілізації макроекономічної динаміки, що забезпечує зростання реальної заробітної плати населення, по-друге, встановлення економічно та соціально обґрунтованих рівнів мінімальної заробітної плати і, по-третє, забезпечення оптимальної міжпрофесійної і міжгалузевої диференціації заробітної плати всіх категорій працюючих [24, с. 307].

Для здійснення прогнозних розрахунків, а саме обчислення на скільки потрібно скоригувати вплив обраних складових механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств (розмір середньомісячної заробітної плати, обсяг депозитів, розміщених у банках України домогосподарствами, величина сукупних витрат одного домогосподарства за місяць на освіту, розмір мінімальної заробітної плати, показник забезпеченості житлом) для забезпечення зростання добробуту домогосподарств як одного з найважливіших елементів їх фінансової безпеки на 50% до 2023р. та 300% до 2030р. (для порівняння), використаємо такі формули: (3.5, 3.6).

$$X_H = \left(\frac{d_{y_H}}{b_x} + 1 \right) \times X_{min} , \quad (3.5)$$

$$\text{де, } d_{y_n} = \frac{Y_n}{Y_{max}} - 1 \quad (3.6)$$

де X_n – прогнозний рівень факторів x_{1-5} (x_1 – розмір середньомісячної заробітної плати, x_2 – обсяг кінцевих споживчих витрат домогосподарств, x_3 – обсяг витрат домогосподарств на освіту, x_4 – обсяг соціальних допомог населенню, x_5 – обсяг нових депозитів, розміщених домогосподарствами у банках України)

d_{y_n} – прогнозний розмір відхилень коефіцієнтів порівняння результативної ознаки (добробут домогосподарств);

b_x – параметр тренду;

X_{min} – мінімальне значення факторних x_{1-5} (x_1 – розмір середньомісячної заробітної плати, x_2 – обсяг кінцевих споживчих витрат домогосподарств, x_3 – обсяг витрат домогосподарств на освіту, x_4 – обсяг соціальних допомог населенню, x_5 – обсяг нових депозитів, розміщених домогосподарствами у банках України);

Y_n – прогнозне значення результативної ознаки (добробуту населення);

Y_{min} – мінімальна величина добробуту населення протягом 2015-2019рр.

Обчислені за цими формулами прогнозні рівні чинників наведені у табл. 3.3.

Таблиця 3.3 – Прогнозовані зміни досліджуваних показників фінансової безпеки домогосподарств та їх добробуту (відносно кінця 2019 р.)

Назва показника	Значення станом на кінець 2019р., грн.	Розмір зміни			
		При прогнозованому збільшенні добробуту населення на 50% у 2023р		При прогнозованому збільшенні добробуту населення на 200% у 2030р.	
		Прогнозне абсолютне значення показника	Відносна зміна прогнозного значення	Прогнозне абсолютне значення показника	Відносна зміна прогнозного значення
1	2	3	4	5	6
Добробут населення (Y)	43263	64895	+1,5	86526	+2,0
Середня заробітна плата (x_1)	12264	32903	+3,1120	47998	+4,5397

Продовження таблиці 3.3

1	2	3	4	5	6
Кінцеві споживчі витрати домогосподарств (x_2)	820015	830347	+1,0126	1136869	+1,3864
Витрати домогосподарств на освіту (x_3)	9916	13977	+1,4095	18824	+1,8983
Обсяг соціальних допомог населенню (x_4)	143321	212115	+1,4800	279877	+1,9528
Обсяг нових депозитів, розміщених домогосподарствами у банках України (x_5)	188483	222257	+1,1792	276543	+1,4672

Джерело: складено на основі даних [9; 15; 71; 72]

Отже, для забезпечення зростання добробуту домогосподарств як однієї з найважливіших складових їх фінансової безпеки, на 50%, необхідне зростання реальної середньомісячної заробітної плати у більше, ніж 3 рази, зростання витрат населення на 1%. А от зростання витрат домогосподарств на освіту необхідне на 41%, що підтверджує важливість інвестування у освіту, в тому числі фінансову. Так само на 48% необхідне зростання обсягу величини соціальної допомоги громадянам, що зумовить підвищення економічної активності домогосподарств.

Активізація розміщення коштів на депозитних рахунках, що можливо за умови зростання довіри населення до фінансового ринку, також матиме позитивний вплив на добробут домогосподарств при зростанні на 18%.

Для забезпечення зростання добробуту домогосподарств у 2 рази необхідно скоригувати такі складові механізми забезпечення їх фінансової безпеки: збільшити розмір середньомісячної заробітної плати більш, ніж у 4,5 рази, витрати домогосподарств повинні зрости на 39%, а витрати на освіту – майже у 2 рази. На 47% необхідне зростання депозитного портфеля домогосподарств, а обсяг соціальних виплат населенню повинен зрости теж вдвічі. Саме через значну частку величини соціальної допомоги у структурі загальних доходів населення прогнозні

розрахунки підтверджують вагомість даного індикатора у забезпечення фінансової безпеки домогосподарств.

Хоча величина добробуту на одну особу обсягом у 86526 грн. на одне домогосподарство не становлять аж надто захмарну суму, є очевидним той факт, що досягти таких високих економічних показників дуже складно, особливо для вітчизняної економіки, яка зазнала значних руйнівних впливів внаслідок кризи 2014 року, конфлікту на Сході країни, світової пандемії коронавірусу. Таким чином, проведене дослідження свідчить, що функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств в Україні потребує удосконалення. Адже спостерігається нерівномірність в доходах і витратах різних верств населення, висока частка бідного населення, збільшення бідного населення в складі працюючих, слабка довіра до фінансових посередників, що спричиняє фінансову напруженість у суспільстві. На додачу відтік кваліфікованої робочої сили за кордон, процвітання тіньової економіки, високий рівень корупції негативно позначається на рівні фінансової безпеки домогосподарств.

3.2. Напрями підвищення фінансової безпеки домогосподарств

Забезпечення фінансової безпеки домашніх господарств спрямоване на підвищення їх фінансових можливостей та фінансову стабільність. До основних напрямів забезпечення фінансової безпеки домашніх господарств необхідно віднести: 1) збільшення доходів домашніх господарств; 2) балансування доходів і витрат домогосподарств; 3) використання самострахування; 4) страхування з використанням можливостей страхових організацій; 5) правовий захист домашніх господарств.

Перший напрям передбачає здійснення низки заходів з боку домашніх господарств. Для збільшення доходів домашньому господарству необхідно здійснити наступні заходи:

1. Пошук більш високооплачуваної трудової діяльності за фахом.
2. Створення приватного бізнесу, тим самим отримання доходів від підприємницької діяльності. Використовувати не тільки власні фінансові ресурси, але і позикові фінансові кошти.
3. Здійснити диверсифікацію джерел доходів. Пошук нових джерел доходів, що дозволяють збільшити загальну їх суму. Виявити потенційні джерела доходів та ухвалити фінансові рішення про їх реалізацію.
4. Використовувати прибуткові фінансові інструменти для отримання доходів від власності, інвестування коштів та ін.

Другий напрям обумовлений тим, що домашнім господарствам необхідно балансування доходи та витрати. В рамках даного напрямку необхідно чітко здійснювати планування як доходів, так і витрат домашнього господарства, включаючи окремих його членів. Планування щотижневих доходів і витрат членами домашнього господарства дають можливість скласти план доходів і витрат домашнього господарства на короткостроковий, середньостроковий і довгостроковий період (місяць, квартал, рік тощо).

Складений план доходів і витрат домашнього господарства дозволяє: 1) виявити можливості членів домогосподарства з формування доходів і потреби у витратах і в наступному періоді балансувати їх; 2) визначити напрями використання доходів домашніх господарств; 3) виявити резерви для майбутніх непередбачених витрат; 4) раціональне управління борговим навантаженням; 5) виявити періоди дефіциту фінансових коштів.

В рамках загального плану доходів і витрат можна виділити окремі напрями використання фінансових коштів: 1) витрати, спрямовані на забезпечення життєвих потреб (харчування, одяг, взуття, побутова техніка,

меблі, транспорт тощо); 2) витрати, пов'язані з проведенням культурного відпочинку, розважальних заходів; 3) витрати, пов'язані зі здійсненням обов'язкових платежів; 4) витрати, пов'язані з погашенням боргів; 5) витрати, пов'язані із забезпеченням фінансової безпеки (страхові премії).

Планування витрат домашніх господарств у рамках їх доходів дає можливість не тільки збільшити добробут домашніх господарств за рахунок збільшення їх прибутку, але й реалізувати поставлені перед собою цілі.

Третім напрямом забезпечення фінансової безпеки виступає самострахування домашніх господарств. Самострахування передбачає: 1) формування резерву власних фінансових коштів домашніх господарств, що мають короткостроковий, середньостроковий і довгостроковий характер; 2) забезпечення захисту фінансовим резервам з використанням ощадних фінансових інструментів; 3) ухвалення раціональних фінансових рішень в рамках величини доходів і (або) фінансових ресурсів; 4) уникнення ситуацій, у яких можлива втрата частини доходу або фінансових ресурсів; 5) раціональні фінансові рішення з розміщення фінансових ресурсів.

Формування фінансових резервів передбачає створення певних цільових і нецільових фондів домашніх господарств, які мають короткостроковий, середньостроковий і довгостроковий характер. Цільові фонди мають цільовий характер і формуються для конкретних цілей (фонд ремонту житла, фонд відпустки, фонд весілля та ін.). Нецільові фонди (так звані «про чорний день») не мають конкретних цілей використання, але створюються для фінансування непередбачених витрат при настанні несприятливих подій в життєдіяльності домогосподарств (хвороба, умисне і ненавмисне нанесення збитку майну домогосподарства, збиток від стихійних лих тощо).

Формування фінансових резервів домашніх господарств здійснюється за рахунок чистого прибутку домашнього господарства, виходячи з поставлених ними цілей використання даних фінансових коштів (рис. 3.2).

Рисунок 3.2 – Формування фінансових резервів домашніх господарств
Джерело: складено автором на основі [12; 13; 16; 93]

Домогосподарство може самостійно встановити розмір відрахувань від чистого прибутку, які можуть бути як фіксовані, так і в процентному співвідношенні. Відрахування можуть бути щотижневі, щомісячні, щоквартальні тощо.

Сформовані фінансові резерви є заощадженнями домашніх господарств, які залежно від цільової спрямованості можуть бути розміщені у фінансові активи (наявні фінансові кошти в національній та іноземній валюті, депозити в національній та іноземній валюті, цінні папери та ін.) і нефінансові активи (рухоме, нерухоме майно, людський капітал, тощо).

Основою формування фінансової безпеки домогосподарства є вкладення фінансових коштів у людський капітал. Такі вкладення домогосподарства сприяють в майбутньому збільшенню їх доходів.

Ефективність даних вкладень була розглянута в теоріях людського капіталу, розроблених Т. Шульцем [98] і Г. Бекером [4]. В Україні цю проблематику розглядала Кізіма Т.О. [40], Шикіна Н.А. [92] та ін.

Оскільки фінансові кошти схильні до інфляції, необхідно використовувати ощадні фінансові інструменти з метою збереження або навіть примноження вартості сформованих цільових і нецільових фондів.

Четвертим напрямом діяльності щодо зміцнення фінансової безпеки домашніх господарств виступає страхування з використанням можливостей страхових організацій (зовнішнє страхування). Зовнішнє страхування домашніх господарств представлено:

1) загальнообов'язковим державним страхуванням; 2) корпоративним страхуванням; 3) добровільним страхуванням домашніми господарствами.

Держава забезпечує фінансовий захист домашніх господарств за допомогою формування відповідних цільових соціальних фондів. Їх в Україні 4: Пенсійний фонд, Фонд загальнообов'язкового соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонд загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття, Фонд загальнообов'язкового соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

Формування даних фондів відбувається, в першу чергу, від єдиного соціального внеску домашніх господарств – найманих працівників; а

також за рахунок обов'язкових відрахувань працедавців і дрібних приватних підприємців.

Необхідність забезпечення страхового захисту за рахунок держави обумовлено рядом причин:

1. Особливістю функціонування ринкової економіки є наявність в ній значної кількості домашніх господарств, члени яких працюють як наймані робітники. Домашнє господарство не завжди застраховане від настання таких страхових випадків, як тимчасова втрата працездатності, втрата роботи, унаслідок скорочення робочих місць, нещасних випадків на виробництві, настання пенсійного віку. Дані події спричиняють собою ризик втрати всього або частини доходу. В даному випадку, підтримка держави для домашнього господарства стає необхідною.

2. За відсутності необхідних фінансових ресурсів важко забезпечити страховий захист за рахунок соціальної підтримки громадських організацій. У той же час, державний захист надає всеосяжний характер, тоді як громадські організації, вибіркової (хто більше має потребу).

3. Зниження ризиків за рахунок добровільного особистого страхування не завжди можливе через відсутність необхідних фінансових ресурсів для оплати страхових внесків, які є достатньо високими. При державному обов'язковому страхуванні охоплюється більшість домогосподарств із різним рівнем доходу.

Казнова М. І. в своїх дослідженнях розглядає зарубіжний досвід медичного страхування: «В даний час для країн з розвинутою системою страхування здоров'я надходження коштів до фонду медичного страхування від держави складає в середньому близько 80 %, від підприємств 15 %, від громадян 5 %» [34].

«У таких країнах як, Франція, Німеччина, Бельгія, Нідерланди, Данія застосовується система обов'язкового страхування здоров'я, а для деяких груп населення – добровільного державного або приватного страхування. У Германії 90 % населення охоплено державним

страхуванням на випадок хвороби, а 10 % – приватними формами страхування. У Франції 98 % населення охоплено обов'язковим страхуванням» [37].

«У США медичне страхування добровільне і майже повністю здійснюється працедавцями. Страхування від хвороб – найбільш поширений вид страхування за місцем роботи, проте наймачі зовсім не зобов'язані його надавати. Не всі американські службовці отримують таку страховку. Все ж таки в найбільших компаніях медичне страхування є майже невід'ємною умовою, і в 1990 р. ним було охоплено близько 75% населення США» [46].

На сучасному етапі держава не може повністю забезпечити фінансовий захист домашніх господарств, тому вся сукупність ризиків повинна бути забезпечена за рахунок колективного страхування.

Світовий досвід показує, що страхування фінансових ризиків, пов'язаних з життям і здоров'ям людей, доцільно розподілити між державою, підприємствами, домашніми господарствами, це дає можливість сформувати повний страховий захист членів домашнього господарства.

У нашій країні існує досвід корпоративного страхування. «Серед всієї різноманітності страхових корпоративних програм умовно можна виділити три види: пенсійне страхування, накопичувальне страхування життя і добровільне медичне страхування» [46].

Виграє від даного виду страхування як працедавець, так і населення – наймані працівники. Працівник в даному випадку, отримує страховий захист в особистому страхуванні за рахунок коштів підприємства. Працедавець отримує таку перевагу, як ефект програми «Золоті наручники», суть якого полягає в тому, що «підприємство обумовлює накопичувальну програму і соціальні пільги для людини при прийомі на роботу, а потім надає йому вибір – продовжувати кар'єру в цій

компанії, або перервати трудову діяльність з пропорційною виплатою, або відсутністю такої, згідно з угодою» [46].

В умовах, коли держава і підприємства не можуть повною мірою сформувати страховий захист і всі витрати, пов'язані з настанням страхових випадків, переносяться на «плечі» членів домашніх господарств, виникає необхідність самостійно забезпечити страховий захист за рахунок добровільного страхування.

Для страхування системи фінансових ризиків домашніх господарств необхідно сформувати страховий портфель, який би включав ряд страхових послуг. Формування страхового портфеля домогосподарств відбувається у декілька етапів (рис. 3.3).

Рисунок 3.3 – Етапи створення страхового портфеля домогосподарства і управління ним [12].

Перший етап припускає ухвалення фінансового рішення для витрачання частини своїх фінансових ресурсів на забезпечення свого фінансового захисту за рахунок страхування.

На другому етапі відбувається аналіз якості та асортименту страхових продуктів, що існують на страховому ринку, запропонованих страховиками і вибір серед них тих, які забезпечують потреби домогосподарств у фінансовому захисті.

На третьому етапі домашнє господарство приймає рішення про розмір страхового портфеля, тобто кількість страхових продуктів, які він містить.

Четвертий етап припускає розрахунок кожного страхового продукту, який домашнє господарство хоче придбати і в цілому вартість страхового портфеля.

П'ятий етап – це вибір страхової компанії або декількох страхових компаній на підставі проведених досліджень про державну реєстрацію, ліцензування діяльності і кількість років на страховому ринку України.

Шостий етап – формування страхового портфеля, яке зводиться до структурного формування. Структура страхового портфеля домашнього господарств визначається співвідношенням між формами страхування, обов'язкового і добровільного, і системою видів відібраних страхових продуктів.

Сьомий етап – це щорічний моніторинг нових страхових послуг і включення їх до в страхового портфеля після закінчення дії попередніх договорів.

Ідеальна модель страхового портфеля домашнього господарства передбачає поєднання двох форм страхування (обов'язкового і добровільного) і значної кількості договорів в різних галузях страхування: особисте страхування, майнове, соціальне, відповідальності, фінансових ризиків (рис. 3.4).

Рисунок 3.4 – Структура ідеального страхового портфеля домашнього господарства [12]

Така модель страхового портфеля не доступна для рядового домашнього господарства, оскільки передбачає великі фінансові витрати на його формування по придбанню великої кількості страхових продуктів.

У той же час, для формування індивідуального страхового портфеля домашнього господарства необхідно визначити рівень страхового ризику. Кожен вид ризику можна описати певною кількістю чинників (зовнішніх і внутрішніх). Зовнішні чинники відображають певні характеристики соціально-економічного стану країни, регіону. Внутрішні чинники відображають певні характеристики фінансового стану, фінансової активності домашнього господарства тощо.

П'ятим напрямом забезпечення фінансової безпеки є забезпечення правового захисту. Правовий захист домашнього господарства здійснюється за рахунок нормативно-правових актів, що приймаються на рівні держави. Дані правові акти забезпечують регулювання відносин у сфері діяльності домашніх господарств.

Суб'єктами забезпечення правового захисту фінансової безпеки домашніх господарств виступають: 1) держава в особі відповідних органів, що здійснюють контроль і нагляд за виконанням даних актів; 2) підприємства, установи, організації, які є виконавцями відповідних актів; 3) домашні господарства, які в процесі своєї діяльності є виконавцями відповідних актів.

Удосконалення нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки домогосподарств, на наш погляд, повинно включати розробку концепції і законодавчого унормування:

- поняття домогосподарства, його ролі в економіці, зміст та завдання забезпечення його фінансової безпеки, відповідальні структури та порядок координації їх дій у даній сфері;

- доступних кредитів для домогосподарств, представників мікропідприємництва шляхом надання пільгових і безвідсоткових кредитів, розвитку кредитних спілок, товариств взаємного кредитування, гарантійних регіональних фондів (включаючи гарантії місцевих адміністрацій, великих банків, лізингових компаній);

- активізації діяльності центрів зайнятості щодо реалізації програм започаткування бізнесу домогосподарствами, де є безробітні;

- сприяння присутності малих підприємств на зовнішніх ринках;

- перегляду існуючих нормативних вимог щодо кредитного процесу, спрощення і стандартизація процедури розгляду заявок на отримання позики та процесу видачі кредитів домогосподарствам, що займаються підприємництвом (розробка загальних вимог до процесів кредитування усіма банками, стандартного переліку документів);

- становлення та налагодження системи start-up кредитування (кредити «з нуля») домогосподарств, що працюють у сфері малого бізнесу;
- розвиток інфраструктури ринку інвестицій за рахунок створення розгалуженої мережі інноваційних менеджерів, інноваційних фінансових установ, інноваційних банків тощо.

Для забезпечення фінансової безпеки домогосподарств необхідний достатньо високий рівень освіти, а саме фінансової освіти. Уміння управляти власними та сімейними фінансами підвищить добробут домогосподарств, а обізнаність з асортиментом фінансових послуг дозволить активніше використовувати можливості на фінансовому ринку.

На мікрорівні економічні наслідки низької фінансової грамотності населення проявляються в збільшенні кількості фінансових зловживань, у нагромадженні надлишкової кредитної заборгованості, неефективному розподілі заощаджень. На макроекономічному рівні низька фінансова грамотність населення гальмує розвиток фінансових ринків, зменшує довіру до фінансових інститутів та державної політики щодо їх регулювання, створює додаткове навантаження на бюджети всіх рівнів, веде до зниження темпів економічного зростання. Неграмотність та недовіра громадян до фінансових ринків, нерозуміння контрактних відносин, фундаментальних основ фінансів також стримують розвиток підприємницької діяльності і малого бізнесу. Стабільний розвиток економіки залежить не тільки від впровадження найефективніших виробничих та фінансових технологій, але й від того, наскільки населення спроможне їх використовувати.

Держава повинна сприяти формуванню у кожного громадянина постійної потреби підвищення свого рівня фінансової грамотності, організувати систему безперервної фінансової освіти, зокрема, через дистанційне навчання. Державна політика розвитку безперервної освіти має бути спрямована на інтеграцію України до європейського освітнього простору; розширення спектру форм і методів безперервної освіти за

участі працедавців та освітніх закладів; налагодження співпраці з провідними міжнародними університетами та організаціями у сфері запровадження новітніх методів навчання та професійних освітніх програм.

У розвинених країнах широкої популярності набуває дистанційне навчання, адже відбувається перехід до масового використання інформаційних технологій. Це зумовлено зростанням конкуренції на міжнародному ринку освіти, прискоренням темпів оновлення професійних знань. Окрім цього пріоритетним напрямом європейської соціальної моделі є навчання протягом усього життя, що передбачає забезпечення людей будь-якого віку рівним і відкритим доступом до якісного навчання.

На сьогоднішній день найпопулярнішими онлайн-майданчиками з дистанційного навчання є Coursera, EdX, вітчизняний Prometheus тощо. Поруч з ними доцільно запроваджувати безкоштовні дистанційні програми на веб-сайтах профільних університетів, що дасть змогу залучити найкращі науково-педагогічні кадри та новітні методи викладання.

Таким чином, запропоновані напрями забезпечення фінансової безпеки домогосподарств є взаємозалежною і взаємодоповнюючою системою, яка охоплює всі сфери діяльності домогосподарства. Тільки за умови повного використання рекомендованих напрямів забезпечується достатній захист домогосподарства.

Висновки за розділом 3

Добробут населення є поєднанням не лише матеріальних, соціальних, культурних та екологічних чинників, але й правових, морально-етичних та політичних аспектів життя. Результати дослідження впливу індикаторів фінансової безпеки домогосподарств на величину їх

добробуту на основі методу статистичних рівнянь залежностей підтверджують, що на результативну ознаку впливають не тільки величина заробітної плати, обсяг споживчих витрат, соціальних допомог, але й обсяг витрат домогосподарств на освіту та участь у фінансовому ринку шляхом розміщення заощаджень на депозитні рахунки. Загалом зростання рівня добробуту потребує значних зусиль як домогосподарств, так і держави та фінансових посередників, в тому числі і шляхом забезпечення фінансової безпеки.

Для підвищення добробуту домашніх господарств запропоновані підходи щодо збільшення фінансових ресурсів за допомогою: створення нового бізнесу, використання можливостей фінансового ринку, вкладення фінансових коштів у власність.

Обґрунтовано пропозиції щодо забезпечення фінансової безпеки домашніх господарств, які необхідно здійснювати за напрямками: збільшення доходів, балансування доходів та витрат домогосподарств, здійснення самострахування, страхування з використанням можливостей страхових організацій, правовий захист домашніх господарств. Відповідно до цього запропоновано планування доходів і витрат домогосподарств, формування різноманітних фінансових резервів та необхідного страхового портфеля.

Зважаючи на вагомий вплив держави на процеси підтримки фінансової безпеки домогосподарств, в Україні необхідне створення Агентства, яке буде відповідальним за гарантійно-компенсаційні схеми в державі та матиме під своїм наглядом Фонд гарантування вкладів фізичних осіб у банківський сектор та кредитні спілки, Фонд гарантування страхових виплат, Фонд гарантування пенсійних внесків та Фонд гарантування інвестицій. Створення зазначених фондів сприятиме відновленню довіри населення до вітчизняного фінансового ринку, що зумовить приплив фінансових ресурсів в економіку країни.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження, проведеного в дипломній роботі на тему «Фінансова безпека вітчизняних домогосподарств в Україні» дозволяють зробити наступні висновки.

1. Теоретичне узагальнення поглядів учених щодо трактування сутності фінансової безпеки домашніх господарств дозволило уточнити її сутність як економічне поняття, що виражається в сукупності соціально-економічних і правових відносин, що забезпечують такий стан фінансів домашніх господарств, при якому вони стійкі до зовнішніх загроз та ризиків, незалежні в ефективному формуванні і в раціональному використанні фінансових ресурсів для реалізації своїх функцій.

2. Розвиток сутності фінансової безпеки домашніх господарств довів, що важливою передумовою її забезпечення є визначення суб'єктів впливу на фінансову безпеку домогосподарств, серед яких: держава, фінансовий сектор економіки, роботодавці, самі домогосподарства та інші домогосподарства, з якими вони взаємодіють, а також чітка структуризація відомих нині загроз фінансовій безпеці домогосподарств: корупція, низький рівень охорони здоров'я та освіти, нестабільна економічна ситуація в країні, зростання диференціації доходів, девальвація національної валюти, неофіційне працевлаштування, порушення трудового законодавства, прав та гідності працівників, соціально-побутові конфлікти, військовий конфлікт.

3. Для забезпечення основних фінансових потреб та інтересів громадян, а також можливості протистояти загрозам, що виникають у процесі їхньої життєдіяльності, необхідне удосконалення механізму забезпечення фінансової безпеки з огляду врахування характеру об'єкта, суб'єктів та інституційного середовища як складових системи забезпечення фінансової безпеки домогосподарств, що представлений з позицій цілеспрямованого

впливу методів, інструментів та фінансових важелів на зміну показників фінансової безпеки домогосподарств та соціально-економічних ефектів макrorівня. Використання механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств дає можливість вирішити низку проблем, що стосуються запобігання соціально-економічним загрозам з погляду стану, поведінки та настроїв населення; встановлення прожиткового мінімуму, який би забезпечував громадянам споживання на рівні простого відтворення; державних гарантій мінімальних заробітної плати, пенсії, виплат і забезпечення умов їхнього зростання; здійснення постійного відстеження факторів, які зумовлюють загрозу фінансовій безпеці домогосподарств, а також вживання заходів щодо їх попередження та подолання.

4. Аналіз фінансової безпеки домогосподарств в контексті формування їх доходів і розподілу витрат показав, що в Україні існує велика кількість проблем з приводу належного фінансового забезпечення домогосподарств, серед яких зниження реальної заробітної плати внаслідок інфляції, знецінення національної валюти, нестабільна політична ситуація, безробіття тощо. Мінімальна заробітна плата, що покликана боротися з бідністю, не здійснює функцію гаранта соціальної захищеності працівників. Однією з причин є встановлення розміру мінімальної зарплати, виходячи з розміру прожиткового мінімуму, а не шляхом орієнтації на динаміку середньої заробітної плати, як це прийнято у економічно розвинених країнах.

Фінансову безпеку домогосподарств в Україні підривають зростання податків на доходи та майно, значна частка витрат домогосподарств, що припадає на їжу, оплату зростаючих тарифів на комунальні послуги, життя «в борг», неформальна зайнятість, низький рівень фінансової грамотності. Крім того, існує суттєва частина коштів, які обертаються в тіні та не входять в структуру споживчих витрат, а саме: заробітна плата в конверті; чистий дохід громадян, зайнятих «човниковою» торгівлею; доходи від надання громадянам послуг фізичними особами, не зареєстрованими як приватні підприємці.

Поширення утриманських настроїв серед домогосподарств України, свідченням чого є значна частка соціальних допомог у структурі доходів, свідчить про проблеми у застосуванні державою важелів впливу на функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств.

5. Фінансова безпека домогосподарств є під загрозою у зв'язку з низьким рівнем фінансової грамотності громадян. Сьогодні проблему підвищення фінансової грамотності можна віднести до загальнонаціональної проблеми функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств, оскільки вона безпосередньо пов'язана із зростанням конкурентоспроможності держави та її фінансовою безпекою.

Низький рівень довіри населення до інституцій фінансового сектору та фінансових інструментів, які пропонуються громадянам, є причиною зменшення інвестиційного потенціалу домогосподарств, що спричиняє зростання трансакційних витрат з управління фінансовими потоками та зниження ефективності діяльності фінансових посередників. Дане питання залишається невирішеним через недостатнє застосування банківською та парабанківською системами фінансових важелів, що є складовими механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств.

Для забезпечення фінансової безпеки домогосподарств необхідний достатньо високий рівень освіти, а саме фінансової освіти. Уміння управляти власними та сімейними фінансами підвищить добробут домогосподарств, а обізнаність з асортиментом фінансових послуг дозволить активніше використовувати можливості на фінансовому ринку.

Зважаючи на вагомий вплив держави на процеси підтримки фінансової безпеки домогосподарств, в Україні необхідне створення Агентства, яке буде відповідальним за гарантійно-компенсаційні схеми в державі та матиме під своїм наглядом Фонд гарантування вкладів фізичних осіб у банківський сектор та кредитні спілки, Фонд гарантування страхових виплат, Фонд гарантування пенсійних внесків та

Фонд гарантування інвестицій. Створення зазначених фондів сприятиме відновленню довіри населення до вітчизняного фінансового ринку, що зумовить приплив фінансових ресурсів в економіку країни.

6. Проведені дослідження і розрахунки фінансового стану та індикаторів фінансової безпеки вітчизняних домогосподарств свідчать про неналежний рівень захисту фінансів домогосподарств за умов посилення економічної нестабільності. Незважаючи на помірний рівень інфляції, загрозу добробуту українських домогосподарств становлять такі фактори, як посилення безробіття, зниження платоспроможності домогосподарств через борги по заробітній платі та незадовільний рівень державної соціальної підтримки щодо медичного обслуговування та оплати житлово-комунальних послуг.

7. Результати економетричного дослідження впливу індикаторів фінансової безпеки домогосподарств на величину їх добробуту на основі методу статистичних рівнянь залежностей підтверджують, що для забезпечення зростання добробуту домогосподарств як однієї з найважливіших складових їх фінансової безпеки, на 50%, необхідне зростання реальної середньомісячної заробітної плати у більше, ніж 3 рази, зростання витрат населення на 1%. А от зростання витрат домогосподарств на освіту необхідне на 41%, що підтверджує важливість інвестування у освіту, в тому числі фінансову. Так само на 48% необхідне зростання обсягу величини соціальної допомоги громадянам, що зумовить підвищення економічної активності домогосподарств.

Активізація розміщення коштів на депозитних рахунках, що можливо за умови зростання довіри населення до фінансового ринку, також матиме позитивний вплив на добробут домогосподарств при зростанні на 18%.

Проведене дослідження свідчить, що функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств в Україні потребує удосконалення. Адже спостерігається нерівномірність в доходах і витратах

різних верств населення, висока частка бідного населення, збільшення бідного населення в складі працюючих, слабка довіра до фінансових посередників, що спричиняє фінансову напруженість у суспільстві. На додачу відтік кваліфікованої робочої сили за кордон, процвітання тіньової економіки, високий рівень корупції негативно позначається на рівні фінансової безпеки домогосподарств.

8. В результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що хоч у сфері фінансової безпеки домогосподарств України і відбулись окремі позитивні зміни, завдання подолання бідності та малозабезпеченості населення залишається відкритим та входить до пріоритетів соціальної політики держави. Навіть із урахуванням тіньової складової, Україна значно відстає від більшості європейських країн за рівнем оплати праці та пенсійного забезпечення. Тому підвищення рівня фінансової безпеки населення України та його наближення до європейських стандартів є найважливішим завданням держави, що відповідає цілям сталого розвитку. Реалізація цих завдань потребує зусиль у таких напрямках: забезпечення високих темпів економічного зростання; розширення можливостей зайнятості і гідної праці; забезпечення своєчасної виплати заробітної плати; підвищення рівня кваліфікації вітчизняних працівників; забезпечення масштабної детінізації економіки; формування ефективної системи перерозподілу національного доходу; забезпечення динамічнішого зростання доходів пенсіонерів, поширення дії такої соціальної гарантії як мінімальна заробітна плата на певні категорії населення поза наймом.

Таким чином, запропоновані напрями забезпечення фінансової безпеки домогосподарств є взаємозалежною і взаємодоповнюючою системою, яка охоплює всі сфери діяльності домогосподарства. Тільки за умови повного використання рекомендованих напрямів забезпечується достатній захист домогосподарства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ангелко І. В. Оцінка основних складових життєвого рівня населення України / І. В. Ангелко, Г. А. Лех // Український соціум. – 2015. – № 2 (53). – С. 36–49.
2. Ареф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств : монографія / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузьменко. – Київ : Вид-во Європейського університету, 2005. – 170 с.
3. Барановський О. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : [монографія] / О. Барановський. – Київ : КНТЕУ, 2004. – 759 с.
4. Беккер Г. С. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории: Пер. с англ. / Сост., науч. Ред., послесл. Р. И. Капелюшников; предисл. М. И. Левин. – Москва: ГУ ВШЭ, 2003. – 593с.
5. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – Киев: Эльга, Ника-Центр, 2006. – 199 с.
6. Болотіна Є. Методологія інституціонального аналізу поведінки домашніх господарств / Є. Болотіна // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 2(35). – С. 123–130.
7. Боротьба з COVID-19 в Україні: початкові оцінки впливу на бідність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unicef.org/ukraine/media/5811/file/COVID%20impact%20on%20poverty%20ukr.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.
8. Ватаманюк О.З. Заощадження в економіці України: макроекономічний аналіз : [монографія] / О. З. Ватаманюк. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – 536 с.

9. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2018 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. Ч. I / Державна служба статистики України. – Київ, 2019. – 380 с.

10. Владимирова И. Г. Глобализация мировой экономики: проблемы и последствия / И. Г. Владимирова [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cfin.ru/press /management/2001-3/10.shtml>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

11. Вовчак О. Д. Споживче кредитування в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку в умовах фінансово-економічної нестабільності / О. Д. Вовчак, О. І. Антонюк // Європейські перспективи. – 2016. – Вип. 2. – С. 148–157.

12. Воробйов Ю. М. Фінанси домашніх господарств у фінансовій системі держави : монографія / Ю. М. Воробйов, В. В. Ворошило – Сімферополь : ВД «АРІАЛ», 2013. – 232 с.

13. Ворошило В. В. Финансовая безопасность домашнего хозяйства: теоретические основы / В. В. Ворошило // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2010. – № 2 – С. 39–43

14. Гончаренко О. Фінансове забезпечення домогосподарств як підґрунтя сталого розвитку національної економіки / О. Гончаренко, К. Сіренко // Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. – 2018. – № 4. – С. 67– 74.

15. Грошово-кредитна та фінансова статистика: фінансові ринки: [Електронний ресурс]: станом на 01 січня 2020р. / Статистика: [веб-сайт Національного банку України]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#2. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20.08.2020р.

16. Гудзь Т. П. Фінанси домогосподарств за сучасних економічних умов в Україні / Т. П. Гудзь // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. – 2015. – № 3. – С. 145–152.

17. Данилюк М. М. Фінансова безпека домогосподарств в умовах фінансової нестабільності / М. М. Данилюк // Економіка. Фінанси. Право. – 2019. – № 5(4). – С. 6– 8.

18. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]: Статистична інформація (Демографічна та соціальна статистика). – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.05.2020р.

19. Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності у 2010-2019 роках. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2020/gdn/prc_rik/prc_rik_u/dszpED_u.html. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

20. Дмитрієв В. Сучасний американський досвід оцінювання рівня національної фінансової безпеки та можливість його використання у вітчизняній практиці / В. Дмитрієв [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://American_experience.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

21. Дубова С. В. Методы ограничения легкового транспорта в городах / С. В. Дубова, А. Ю. Васильева, В. А. Сильчук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/natural/MTP/2016_32/pdf/3225dubo.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

22. Гук З. Специфіка підходів до розкриття сутності економічної та фінансової безпеки підприємств / З. Гук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

23. Драган О. О. Фінансова безпека домогосподарств: поняття та сутність / О. О. Драган // Формування ринкових відносин в Україні. – 2015. – № 8. – С. 173–176.

24. Дrajниця С. А. Добробут населення України: проблеми та шляхи їх вирішення / С. А. Дrajниця // Університетські наукові записки. – 2013. – № 2. – С. 303–309.

25. Економіка України [Електронний ресурс]: Фінансовий портал: статистика станом на 01 січня 2020р. [офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 30.08.2020р.

26. Єдина інформаційна база даних про внутрішньо переміщених осіб. Офіційний веб-портал Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/17148.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р

27. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси держави, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко. – Київ : КНТЕУ, 2001. – 309 с.

28. Зайцев Ю. К. Людиноцентрична парадигма сучасної економіки як умова сталого розвитку суспільства / Ю. К. Зайцев. // Ефективна економіка. – 2013. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_77. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

29. Зварич М. С. Інструментарій аналізу впливу фінансової безпеки на добробут домогосподарств в Україні / М. С. Зварич // Вісник Університету банківської справи. – 2017. – № 3. – С. 30–35.

30. Зварич М. С. Стан фінансової безпеки домогосподарств України в умовах економічної нестабільності / М. С. Зварич // Бізнес Інформ. – 2016. – № 9. – С. 212–217.

31. Зварич М. С. Теоретичні підходи до визначення сутності фінансової безпеки домогосподарств / М. С. Зварич // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. – 2015. – Вип. 15(1). – С. 130–133.

32. Зварич М. С. Фінансова безпека домогосподарства: чинники впливу і загрози / М. С. Зварич // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2017. – Вип. 2. – С. 29–33.

33. Зубок М. І. Економічна безпека суб'єктів підприємництва : навч. посібник / М. І. Зубок, В. С. Рубцов, С. М. Яременко, В. Г. Гусаров ; за заг. ред. М. І. Зубка. – Київ: Міжнародний фонд соціальної адаптації, 2012. – 226с.

34. Казнова М. И. Страховые отношения в социальной сфере: зарубежный опыт и его использование в Украине / М. И. Казнова. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vsntu/2009/econom/98>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

35. Калініченко О. О. Фінансова грамотність – запорука успішного населення / О. О. Калініченко, О. І. Вікарчук, С. М. Ніколаєнко. // Економіка. Управління. Інновації. Серія : Економічні науки. – 2019. – Вип. 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2019_1_5. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 02.08.2020р.

36. Квасниця О. В. Фінансове забезпечення продовольчої безпеки домогосподарств / О. В. Квасниця // Світ фінансів. – 2017. – Вип. 4. – С. 35–45.

37. Кинд Ф. Союз частных медицинских страховых компаний в Германии / Ф. Кинд // Медицинское страхование. – 1997. – №1(3). – С. 42–43.

38. Кириченко О. А. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці / О. А. Кириченко, Ю. Г. Кім // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 12. – С. 53–65.

39. Кізіма Т.О. Доходи домогосподарств: інтерпретація сутності та проблеми детінізації / Т. О. Кізіма // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – Івано-Франківськ. – 2009. – Вип. 5, т. 1. – С. 274–280.

40. Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку : [монографія] / Т. О. Кізіма. – Київ: Знання, 2010. – 431с.
41. Кількість безробітних в Україні зростає майже на 50 відсотків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/67>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.
42. Коваль Л. П. Понятійно-категоріальний апарат дослідження фінансової безпеки / Л. П. Коваль // Фінансовий простір. – 2013. – №3 (11). – С. 95–100.
43. Коваль С. Л. Особливості фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств / С. Л. Коваль // Економіка. Фінанси. Право. – 2017. – № 7(2). – С. 28– 34.
44. Конституція України. № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EА%2F96-%E2%F0>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.
45. Корнев М.Н. Анализ инфляционных процессов в Украине / М. Н. Корнев. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2019_45/st_45_04.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.
46. Корпоративное страхование – основная составляющая соцпакета [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://med-insurance.com.ua/review/60>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.
47. Кравчук Н. Я. Фінансова безпека: Навчально-методичний посібник / Н. Я. Кравчук, О. Я. Колісник, О. Ю. Мелих. – Тернопіль: Вектор, 2010. – 277 с.
48. Кулинич Р.О. Способи прогнозування економічних явищ методом статистичних рівнянь залежностей / Р. О. Кулинич //Університетські наукові записки. – 2007. – № 3. – С. 295–305.

49. Кулинич Р. О. Статистична оцінка чинників соціально-економічного розвитку: [монографія] / Р. О. Кулинич. – Київ : Знання, 2007. – 311 с.
50. Лиса О. В. Загрози фінансовій безпеці вітчизняних підприємств і домогосподарств на сучасному етапі / О. В. Лиса // Бізнес Інформ. – 2018. – № 11. – С. 427–433.
51. Лукашевич В. М. Глобалістика / В. М. Лукашевич. – Львів «Новий світ – 2000», 2007. – 400 с.
52. Мартинюк В. Фінансова безпека: навч. посіб. / В. Мартинюк, Я. Зволяк, О. Баранецька. – Тернопіль: Вектор, 2016. – 264 с.
53. Малиновська О. Трудова міграція населення України: чого чекати в найближчому майбутньому? / О. Малиновська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://migraciya.com.ua/news/migrant-workers/ua-labour-migration-ukraine-what-to-expect-in-the-near-future-part-1/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.
54. Мінімальна зарплата – це запобіжник, який повинен не дозволити загнати у бідність працюючих. Офіційний веб-портал Федерації професійних спілок України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fpsu.org.ua/nasha-borotba/zagalni-novini/16024-minimalna-zarplata-tse-zapobizhnik-yakij-povinen-ne-dozvoliti-zaganyati-u-bidnist-pratsyuuyuchikh>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.
55. Мінц О. Ю. Механізми формування та використання фінансів домогосподарств в Україні / О. Ю. Мінц, Н. Ю. Джамбаз // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2017. – Вип. 15. – С. 226–231.
56. Міністерство фінансів України: офіційний сайт. Видатки на охорону здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk/the-reform-of-medicine>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.11.2020р.

57. Мировой рейтинг доходности сдачи жилья в аренду. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newsme.com.ua/business/realstate/736281/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

58. Найденов В. С. Инфляция в Украине – следствие безответственной политики / В. С. Найденов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Venu/2018_2/42.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

59. Одінцева Т. М. Заощадження населення як джерело інвестиційних ресурсів української економіки / Т. М. Одінцева // Бізнесінформ. – 2014. – № 7. – С. 89–92.

60. Онишко С. В. До питання модернізації надання суспільних благ у контексті фінансової спроможності домогосподарств / С. В. Онишко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Економіка. – 2016. – Вип. 3. – С. 158–163.

61. Онищук В. О. Формування доходів населення та їх вплив на рівень життя / В. О. Онищук, О. В. Ващук // Интелект XXI. – 2018. – № 6. – С. 85–89.

62. Панченко К.В. Фінансова безпека домогосподарств – основа економічного добробуту населення. Актуальні питання розвитку науки та забезпечення якості освіти у XXI столітті : тези доповідей XLIII Міжнародної наукової студентської конференції за підсумками науково-дослідних робіт студентів за 2019 рік (м. Полтава, 07–08 квітня 2020 р.) : у 2 ч., ч. 1. – Полтава : ПУЕТ, 2020. – 255 с. – С. 40-42. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

63. Папуша Н. С. Фінансова безпека особи: генезис / Н. С. Папуша // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2011. – Вип. 19. – С. 230–234.

64. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению – Вашингтон, округ Колумбия, США: Международный Валютный Фонд. – 2007 г.

65. Показники діяльності небанківських фінансово-кредитних установ в Україні [Електронний ресурс]: станом на 01 січня 2020р. / Огляд ринків: [веб-сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг]. – Режим доступу: <https://nfp.gov.ua/content/oglyad-rinkiv.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 02.08.2020р.

66. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 02.08.2020р.

67. Ревак І. О. Механізм забезпечення фінансової безпеки України: теоретичний аспект / О. І. Ревак // Науковий вісник. – 2009. – № 2. – С. 2–10.

68. Ревак І. О. Об'єкти та суб'єкти фінансової безпеки – базові складові системи фінансової безпеки держави / І. О. Ревак. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Natural/Vetp/2010_29/10rioofs.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

69. Рейтинг країн світу за витратами на їжу та алкогольні напої. Офіційний веб-сайт Міністерства сільського господарства США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.usda.gov/wps/portal/usda/usdahome>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

70. Річний звіт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2018 рік. Офіційний веб-сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.nssmc.gov.ua/documents/rtchniy-zvt-nktspr-za-2018-rk/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

71. Річний звіт по глобальному добробуту. Credit Suisse Research Institute [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.credit-suisse.com/about-us/en/reports-research/global-wealth-report.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

72. Річні національні рахунки доходів, витрат та заощаджень домогосподарств України [Електронний ресурс]: Економічна статистика: станом на 01 січня 2020р. / Статистична інформація: [веб-сайт Державної служби статистики України]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 03.08.2020р.

73. Рудніченко Є. М. Загроза, ризик, небезпека: сутність та взаємозв'язок із системою економічної безпеки / Є. М. Рудніченко // Економіка, менеджмент, підприємництво : [зб. наук. пр.] / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2013. – № 25 (І). – С. 188–195.

74. Сен А. Розвиток як розширення можливості (Developments Capability Expansion) / А. Сен. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://morgana.unimore.it/Picchio_Antonella/Sviluppo%20umano/svilupp%20umano/Sen%20development.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

75. Середні споживчі ціни на товари (послуги) по Україні у 2019 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/ct/sctp/Arch_sctp_u.htm. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

76. Слава С. С. Динаміка показників ефективності регулювання оплати праці в Україні / С. С. Слава, О. В. Вісич, В. І. Павлович // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. – 2014. Випуск 3 (44). – С. 20–24.

77. Славкова А. А. Вплив споживчого кредиту на фінансові ресурси домогосподарств / А. А. Славкова, Т. О. Гордейчук // Економіка: теорія та практика. – 2017. – № 1. – С. 67–73.

78. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – Київ: Наукова думка, 1970–1980. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrlit.org/slovnnyk/slovnnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

79. Смовженко Т. С. Фінансова грамотність населення та її вплив на розвиток економіки України / Т. С. Смовженко, А. Я. Кузнєцова // Регіональна економіка. – 2013. – №2. – С. 34–42.

80. Сніщенко Р. Г. Методологічні проблеми та особливості аналізу й оцінки фінансової безпеки домогосподарств / Р. Г. Сніщенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2017. – Вип. 27(2). – С. 105–109.

81. Сніщенко Р. Г. Фінансова безпека домогосподарств у період нестабільності економіки / Р. Г. Сніщенко // Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. Сер.: Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 149–159.

82. Список країн за ВВП (ПКС) на душу населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

83. Статистика особистих фінансів населення країн Євросоюзу [Електронний ресурс]: Статистика країн Євросоюзу: станом на 01 січня 2020р. / Статистична інформація: [веб-сайт Європейської Комісії]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.10.2020р.

84. Статистичний збірник «Доходи та витрати населення за регіонами України» [Електронний ресурс]: [Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України]. – Режим доступу:

https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/03/Arch_dv.htm. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

85. Статистичний збірник «Національні рахунки України» [Електронний ресурс]: [Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/03/Arch_nr.htm. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

86. Структура сукупних витрат домогосподарств України у 2014-2019 році [Електронний ресурс]: [Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

87. Трифонов М. Неформальна зайнятість населення України: кількісний та якісний виміри. / М. Трифонов // «Спільне»: журнал соціальної критики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://commons.com.ua/uk/neformalna-zajnyatist-naselennya/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

88. Філософія безпеки: монографія: у 2 т. / О. І. Барановський. – Київ: УБС НБУ, 2014. – Т. 1: Основи економічної і фінансової безпеки економічних агентів, Київ. – 831 с.

89. Фінанси: Підручник / за ред. С. І. Юрій, В. М. Федосов. – Київ: Знання, 2008. – 611 с.

90. Хорошева А. С. Условія забезпечення фінансової безпеки держави / А. С. Хорошева // Фінанси, учет, банки. – 2008. – № 14. – С. 92–96.

91. Цікановська Н. А. Інтерпретація понять «виклик», «небезпека», «загроза» та «ризик» у теорії фінансової безпеки / Н. А. Цікановська // Фінансовий простір. – 2013. – № 3 (11). – С. 110–114.

92. Шикіна Н. А. Фінанси домогосподарств як основа розвитку людського капіталу / Н. А. Шикіна, Г. М. Коцюрубенко // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-

Барановського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3815/1/pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

93. Шулюк Б. Особливості прийняття фінансових рішень домогосподарств в умовах економічної нестабільності / Б. Шулюк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2015. – Вип. 1. – С. 51–58.

94. Яковенко Р. В. Відтворення людського потенціалу в умовах трансформаційної економіки: дис.... кандидата екон. наук: 08.00.01 / Р. В. Яковенко. – Київ, 2011. – 213 с.

95. Янель Ю.А. Заощадження домогосподарств України та їх мотивація / Ю.А. Янель // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – № 6. – С. 9 – 13.

96. Яценко Л. Ризик поширення та шляхи мінімізації тіньової зайнятості в Україні / Л. Яценко, Л. Якушенко // Аналітична доповідь. Серія «Соціальна політика». – 2015. – № 23. – С. 1–12.

97. Hryhorenko Yu. Shadow economy: Disaster or source of survival for population? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://112.international/opinion/shadow-economy-disaster-or-source-of-survival-for-population-26532.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.08.2020р.

98. Shultz T. Investment in Human Capital / T. Shultz // Economic Growth – an American Problem. – Englewood Cliffs, 1964. – P. 48–53.